

ล้อมรอบด้วยที่นาของนายทุนที่กว้านซื้อ ไว้ก่อนแล้วจึงต้องยอมขายให้ อีกทั้งการจัดการน้ำที่เคยมีสมาชิกเหมืองฝายในการจัดการน้ำร่วมกัน แต่เมื่อเจ้าหน้าอื่นขายที่นาไปแล้ว เพียงแรงงานของตนก็ไม่สามารถจะจัดการกับระบบน้ำเพื่อใช้ในการผลิตเองได้ แต่ชาวบ้านบางคนเมื่อขายที่นาไปแล้ว กลับกลายเป็นผู้เช่าทำนาในที่นาที่ตนเคยเป็นเจ้าของ

พ่อวัน เทพคุณ บ้านป่าตัน เป็นผู้หนึ่งที่ขายที่ให้กับคนในตระกูลชินวัตร เล่าให้ฟังว่า

“บ้านป่าตันขายที่นาให้คุณ.....ก็มากเหมือนกัน ที่ส่วนใหญ่ที่ขายจะเป็นที่สวนที่ดอยที่ป่า ไม่เกี่ยวกับที่สนามกอล์ฟ ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดอยอยู่ทางทิศตะวันออกของน้ำออน เขาจะเรียกบริเวณนั้นว่าห้วยผักกูด ห้วยทบศอก เมื่อก่อนเป้าหมายที่เขาซื้อที่แก่งกำไรก็คือจะมีการทำถนนตัดผ่านไปหนองหอยแล้วจะไปทะลุวัดป่าตึง หนองหล้า เขาจะซื้อหมด เขาเริ่มเข้ามาซื้อในปี พ.ศ.2535 - 37 ในช่วงที่ดินบูมขึ้นมา ถ้าชาวบ้านจะเข้าไปทำนาในพื้นที่ที่เขาซื้อแล้วก็ต้องเสียค่าเช่าและเขาก็จะมาเก็บค่าเช่าเอง ถ้ามีโครงการต่างๆ เข้ามาจริง บ้านเราก็คงเจริญแต่ที่ดินก็เป็นของเขาหมด ชาวบ้านเราก็เป็นแค่คนงาน ก็เหมือนที่บ้านหัวฝายเขาทำสนามกอล์ฟ ชาวบ้านเราก็ไปเป็นลูกจ้างรายวัน เงินที่ขายที่นาได้ใช้ไปเดี๋ยวก็นหมด เงินไม่มีคว้น (ควั)มันไม่เหมือนกวาดตราข้างยั้งคนที่มีลูกหลายคน พอขายที่แล้วก็แบ่งให้ลูกหลานๆก็เอาไปใช้หมด ไม่เหลือทั้งที่ ไม่เหลือทั้งเงิน”

เมื่อขายที่นาให้กับสนามกอล์ฟแล้ว ชาวนาเมืองออน ผันตัวเองเป็นแรงงานรับจ้างในสนามกอล์ฟ

สนามกอล์ฟที่กำลังดำเนินการก่อสร้างกินอาณาบริเวณหลายร้อยไร่ รวมทั้งเส้นลำเหมืองและฝายเดิมของชาวบ้านก็อยู่ในพื้นที่ของสนามกอล์ฟด้วย พื้นที่นาส่วนใหญ่ของของคนทางบ้านหัวฝายจะอยู่ทางบ้านเหนือของบ้านหัวฝาย ส่วนมากที่นาทางเหนือก็จะเป็นของคนบ้านออนหลวย และในบริเวณทุ่งหลวงเช่น ทุ่งป่าเปา, ทุ่งกอดู พื้นที่นาทางเหนือไปจนสุดขอบเขตถึงถนนซูเปอร์ไฮเวย์สายน้ำพุร้อนสันกำแพง จะมีพื้นที่นามากที่สุด แต่ตอนนี้กลายเป็นพื้นที่ของนายทุนเกือบทั้งหมดแล้ว และกำลังอยู่ในช่วงของการดำเนินการเปลี่ยนที่นาให้เป็นสนามกอล์ฟ พื้นที่นาทางทุ่งหลวงเป็นนาผืนใหญ่ที่สุดของโหล่ง ถ้ามองไปทางป่าแพะทางวัดถ้ำเมืองออนแล้วจะเห็นพื้นที่ยาวไปถึงบ้านเปาสามขา จึงเรียกพื้นที่นี้ว่า“ทุ่งหลวง” มีจำนวนพื้นที่ประมาณกว่า 500 กว่าไร่ จุดสุดสิ้นสุดถึงบริเวณป่าแพะทางถนนหลวง(ถนนซูเปอร์ไฮเวย์)พื้นที่ขายให้กับสนามกอล์ฟนั้นเป็นที่นามีทั้ง

ที่นาของบ้านหัวฝายและบ้านแม่ป่าขาว บางส่วนเลยไปถึง บ้านหนองหอย บ้านออนหลวย พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดของโหล่ง

ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

ถ้าเราพิจารณาถึงวัฏจักรของระบบการผลิตแต่รอบปีของชาวนาจะพบว่า ในแต่ละขั้นตอนของการผลิตจะประกอบไปด้วยประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเชื่อมโยงในความหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางการผลิต ดอกย้ำสำนึกของความเป็นชุมชนและเป็นรูปแบบของการจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ บนพื้นฐานของความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือผีซึ่งเป็นที่เคารพของคนในชุมชน ในการผลิตข้าว ซึ่งเป็นพืชหลักจะประกอบไปด้วยพิธีกรรมหลายอย่าง เริ่มต้นตั้งแต่การแสดนา คือการไปเริ่มต้นทำไว้ก่อนในวันดี ซึ่งจะทำการก่อนการลงดำนา หรือกระทั่งการนำข้าวขึ้นยุ้ง ก็จะมีพิธีการเอาขวัญขึ้นยุ้งก่อน

การแสดนา คือ การไป “แสด” ในวันดี เป็นการเริ่มต้นในวันดีเอาไว้ก่อน หลังจากนั้นจะไปปลูกวันไหนก็ได้ ตอนไปแสดนาก็ปลูกเริ่มต้นไว้สัก 10 ต้น เตรียมข้าวดอกดอกไม้ไปบอกเจ้าที่นาว่า “วันนี้วันดีเน้อ วันพรุ่งจะมาปลูกข้าว วันนี้มาเอามียเอาวันก่อนเน้อ บ่ดีหื้อมีพยาธิพะยันมาเบียดเบียนต้นกล้า ต้นข้าวเน้อ” และมีดอกเอ้อยหมายนาซึ่งจะนำมาปักไว้ทั้ง 4 มุมของผืนนา มีกรวยดอกไม้ ดาหลวยปัก เมื่อทำนาแล้วเสร็จจะมีการขอขมาเจ้าที่ และก่อนเอาข้าวขึ้นหลอง (ยุ้ง) จะมีการเชิญขวัญข้าวขึ้นก่อน มีทั้งข้าวสาร ข้าวเปลือก บางคนก็เอาไก่ต้มไปเลี้ยง

นอกจากนี้ยังมีประเพณีการสู่ขวัญควาย ซึ่งจะทำเมื่อเสร็จสิ้นจากการทำนาแล้ว วิธีการคือจะมัดกรวยดอกติดกับเขาควายที่ใช้ไถนา เสมือนเป็นการระลึกถึงบุญคุณของควายที่ทำให้มีข้าวกิน แต่ปัจจุบันไม่พบการสู่ขวัญควายแล้ว เนื่องจากควายถูกขายไปหมดและเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทน

การเลี้ยงโคนม

ปัจจุบันเมืองออนเลี้ยงโคนมจำนวนมาก การส่งเสริมการเลี้ยงโคมนมที่เมืองออนเริ่มเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ครั้งแรกองค์กรต่างชาตองค์กรหนึ่งเข้ามาส่งเสริมเลี้ยงวัวพันธุ์ ให้ปุ๋ย ให้ยาฟรี อาหารก็ให้ฟรี ต่อมาก็โอนย้ายให้คนไทย ตั้งแต่เป็นคนไทยก็ต้องลงทุนเองหมดทุกอย่าง และมีการตั้งสหกรณ์โคนมเพื่อผลิตนมขาย การที่เมืองออนเลี้ยงโคนมได้ส่วนหนึ่งเพราะพืชที่ปลูกในพื้นที่เป็นข้าวโพด หรือข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งสามารถใช้เป็นอาหารเลี้ยงวัวได้

แต่ปัญหาของการเลี้ยงวัวนม คือ ทางบ้านแม่เลนได้รับความเดือดร้อนเรื่องน้ำเสียที่มาจากมูลวัว เนื่องจากบางบ้านทำคอกวัวติดกับลำน้ำแม่ออน เวลาล้างมูลวัวหรือของเสียก็ล้างลงน้ำแม่ออน จนทำให้น้ำมีกลิ่นเหม็น

ในเขตป่า

จากสภาพภูมิประเทศของโหล่งเมืองออนที่มีภูเขาล้อมรอบและมีช่องเปิดออกท้ายโหล่งทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ สภาพป่าในอดีตประมาณร้อยปีก่อน มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ที่สำคัญ

ได้แก่ ไม้สัก ไม้เ้งะ ไม้เปา ไม้ตู่ ไม้แดง ไม้ตะเคียน ไม้ยาง ชาวบ้านได้พึ่งพาทรัพยากรจากป่า
ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพรรวมถึงไม้สร้างบ้าน และรายได้จากการรับจ้างตัดไม้หรือขายไม้ให้
นายทุนภายนอก แต่ในช่วงประมาณทศวรรษที่ 2450 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ป่าอันอุดมสมบูรณ์
เริ่มถูกตัดฟันลง เริ่มต้นด้วยการสัมปทานป่าไม้โดยบริษัทต่างชาติ เรื่อยมาถึงรับจ้างตัดไม้ส่งนายทุน
การเลื่อยไม้ออกไปขายโดยชาวบ้านเอง ด้วยเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยจากนโยบายต่างๆจากรัฐ
จนกระทั่งถึงช่วงการประกาศปิดป่าทั่วประเทศ การตัดฟันไม้จากป่ารอบโหล่งเมืองออนจึงแทบจะ
หยุดลงอย่างสิ้นเชิง

ตั้งแต่ช่วงของการสัมปทานไม้สมัยเจ้าอินทวิชยานนท์ อนุญาตให้มีการสัมปทานป่าแม่ปิงฝั่ง
ตะวันออกทั้งหมดแก่บริษัทบอมเบย์เบอร์มาตั้งแต่ พ.ศ.2483-2488³¹ คาดว่าเป็นการสัมปทานป่าใน
เขตเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกทั้งหมด และป่าขุนแม่ออนป่าผืนใหญ่ของโหล่งก็เป็นหนึ่งในป่าบริเวณ
นั้นที่ต้องถูกสัมปทานไปด้วย ดังคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในโหล่งที่ยังทันสมัยบริษัทของ
ต่างชาติเข้ามาสัมปทานที่ในเมืองออน ที่กล่าวถึงว่า ช่วงที่บริษัทฝรั่งเข้ามาทำไม้ ส่วนใหญ่จะมีคน
ของฝรั่งมาซื้อข้าวที่บ้านออนหลาย เพื่อเอาไปเลี้ยงลูกจ้างที่มารับจ้างทำไม้ และส่วนใหญ่เป็นขมุ
และกะเหรี่ยง ส่วนชาวบ้านที่รับจ้างทำไม้นั้นส่วนใหญ่จะไปกับนายทุนที่อยู่ในบ้านมากกว่าจะไป
รับจ้างให้กับบริษัทฝรั่ง ไม้ที่ตัดแล้วจะนำมาพักไว้ที่ปางไม้ตะเคียนและปางสัก เพื่อรอเอารถมาลา
ออกไป เพราะน้ำแม่ออนเป็นน้ำที่มีขนาดเล็ก น้ำไม่มากเหมือนน้ำแม่ปิง ประกอบกับความคด
เคี้ยวของน้ำแม่ออนมีทำให้ไม้ติดตามซอกตามมุมได้ง่าย จึงไม่สามารถเอาไม้ซุงลงน้ำแม่ออนลง
ไปได้

นอกจากการเลี้ยงลูกจ้างปางไม้ฝรั่งแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนข้าวกับคนจากโหล่งอื่น เช่น คนที่
อยู่ทางเหนืออย่างบ้านห้วยแก้ว คนที่อยู่บนดอยทำเหมืองที่ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง หรือคนที่เป็นพ่อค้าวัว
ต่างจากบ้านห้วยไซที่อยู่ในเขต อ.บ้านธิ จ.ลำพูน ที่เข้ามาซื้อข้าวหรือเอาของมาแลกเปลี่ยนข้าวที่เมือง
ออน

ภาพอดีตของการสัมปทานไม้ การรับจ้างตัดไม้ส่งเตาบ่ม หรือแม้กระทั่งเลื่อยไม้ขายตามคำ
สั่งซื้อจากนายทุนภายนอก ยังอยู่ในความทรงจำของคนเฒ่าคนแก่อายุกว่า 80 ปีของโหล่งเมืองอ
นอย่างชัดเจน ดังคำบอกเล่าของ พ่อคำ อินตะแดง อายุ 84 ปี บ้านออนหลาย ที่เล่าถึง ขนาดไม้ที่
ตัดซึ่งมีนัยบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าและวิธีการชักลากไม้ออกจากป่าว่า

“เมื่อ 30-40 ปีก่อน เวลาที่จะขนไม้ออกจากป่า ก็ขนเอาใส่เกวียนแต่ใส่ได้คันเดียวและในรอบ
ต่อไปก็ต้องมาลากไปอีก ถ้าเอารถบรรทุกมาลากก็ได้ประมาณ 3 คัน ขนาดของไม้มีความกว้าง
เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 คอก ความยาว 2-3 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-6 คอก ก็
มี เป็นไม้สักทั้งหมด ตัดลงมาจากในห้วยในป่า ต้นสักจะมีความสูงมากเราจะเอามาตัดเป็น
ท่อนๆ ซึ่งเขาจะเอาไปส่งให้คนที่เขาค้าไม้ที่มาสั่งให้ตัด การตัดจะตัดตามขนาดที่เขาสั่ง ซึ่ง
เครื่องมือต่างๆ เช่น เลื่อยไม้ ก็ไม่ค่อยมี ต้องใช้มีดฟันต้นเอาเอง ลักษณะของลำต้นที่ตัดนั้นคน
ยืนโอบประมาณ 2-3 คน เมื่อตอนที่พ่อเป็นเด็กพ่อยังคงเคยไปเล่นซ่อนหา ไม้สูงเท่าท่วมหัวแทบ

³¹ บัญชีแสดงการทำไม้สักโดยผู้รับสัมปทานต่างๆ. รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตร. 2496.

มองไม่เห็นปลาย บางต้นข้างลากไม่ได้ เมื่อตัดไม้แล้วจะใช้ข้างลากไปไว้ปางไม้ที่ป่าทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านไปทางบ้านหนองหอย อยู่ริมน้ำแม่ออน บางครั้งก็เอาไปไว้ที่ดอยสามงก หรือบ้างก็ลากมาทางดอยที่อยู่ทางบ้านดอนทราย เอามาไว้ริมทางแล้วใส่ล้อวัวต่างๆลากออกมาเพราะทำเป็นทางเกวียนแล้ว มีรถยนต์มารับเอาไม้ไปส่งอีกต่อหนึ่ง พ่อจำได้ว่าตอนนั้นพ่ออายุสัก 5-6 ปี (พ.ศ. 2470) ที่พ่อห่มอง(พ่อของพ่อคำ) เริ่มทำการค้าไม้แล้วเอาคนงานที่เป็นขมุมาช่วยทำงาน ใช้ข้างลากไม้ในป่าลึกบางทีก็ลากเอามาไว้ที่หมู่บ้านสหกรณ์ 3 บริเวณน้ำพุร้อนสันกำแพงในปัจจุบัน

การไปขอสัมปทานตัดไม้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เจ้าหน้าที่รัฐเขาจะแบ่งพื้นที่เป็นเขตๆ ไป เวลาที่เราจะไปตัดต้องไปขอใบอนุญาตที่อำเภอสันกำแพง ป่าไม้อำเภอสันกำแพง เขาเป็นคนไม่ค่อยเคร่งครัดมากนัก จึงทำให้ง่ายต่อการตัดต้นไม้ ไม่ค่อยมีการดูแลรักษาควบคุมเท่าใดนัก เช่น ต้นไม้ใหญ่ก็สามารถตัดมาขายได้"

และคำบอกเล่าของพ่อกำนันลา คำบัวตอง อายุ 71 ปี บ้านหัวฝาย ที่พูดถึงสภาพป่าไม้รอบบ้านในวัยเด็ก และการหายไปของป่าไม้ว่า

"ป่าไม้บ้านเราหายไปมากช่วงปีพ.ศ. 2495-2497 ช่วงนั้นคนก็เอาไม้ไปทำบ้าน ไปทำฟืน แล้วก็ไม้ไปเอาที่ต้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็มาไล่ พ่อก็เคยเอาไม้ไปขายเขาเอาไปทำหมอนรถไฟ ขายตันละ 20-30 บาท เอาใส่รถไปขาย ประมาณในช่วงปี 2495-2497 ช่วงที่พ่อออกโรงเรียนมาใหม่ๆ พุดถึงสมัยก่อนถ้าเดินออกจากบ้านไปมันก็เป็นป่าทั้งนั้น ไปเอาได้ทั้งซ้ายและขวา ส่วนใหญ่ก็จะเป็นไม้ดู่ ไม้แกว ขนาดหน้า 8 ประมาณ 4 เมตร สมัยก่อนเวลาจะตัดไม้ก็ตัดได้เลย ไม่มีใครว่าอะไร ถ้าเราสัมปทานป่าได้เราก็ทำได้ตามสบาย ถ้าสัมปทานป่าไม่ได้ก็ทำไม่ได้ บางทีพ่อก็ไปลักฟืนที่เขาสัมปทาน บางทีเขาก็กมาจ้างพ่อตัดตันละ 10 บาท หรือ 7-8 บาทก็มี สมัยก่อนพ่อรับจ้างตัดไม้ได้วันละ 400- 500 บาท ก็ถือว่าเป็นหนึ่งแล้ว(ได้เงินมากแล้ว)"

ก่อนปี พ.ศ. 2508 คนทางบ้านม้า บ้านมะเขือแจ้ บ้านจำบอน จ.ลำพูน มารับจ้างซ่อมไม้ (ตากกิ่งก้านของต้นไม้ ออกและตัดเป็นท่อน) แถวบ้านหนองหอย ตันละ 50-60 บาท ไม้ที่เอามาซ่อมเป็นไม้สัก เอามาจากบริเวณอ่างสหกรณ์แปลง 3 บริเวณดอยโตน ดอยบวกหมู ทำทราย (ปัจจุบัน คือ บ้านสหกรณ์) แต่หลังจากปี พ.ศ. 2508 เริ่มมีการสั่งห้ามตัดไม้ในบริเวณเขตป่าทั้งหมด (มีการเข้ามาปักหลักเขตป่าสงวนในเมืองออน เมื่อปี พ.ศ.2509) นอกจากนี้ยังมีคนทางบ้านร้องวัวแดงมาส่งไม้สัก ไม้เปา ไม้แดง ที่บ้านหนองหอย ดอยที่เข้าไปตัดไม้ ปางไม้ตะเคียน ห้วยดินดำ ดอยสามงก ห้วยแก้ว ป่าขุนแม่ออน ขุนรวม

เมืองออนมีการทำสัมปทานป่าไม้แบ่งเป็นช่วง คือ

1.การสัมปทานป่าก่อนมีการประกาศเขตป่าสงวน ก่อน ปี พ.ศ. 2507

ช่วงนั้นมีบริษัทเอกชนเข้ามาตัดไม้ รวมทั้งพ่อเลี้ยงในหมู่บ้าน ที่บ้านออนหลวงมีพ่อเลี้ยงห่มอง ที่เป็นคนเอาข้างลากไม้ขาย พ่อคำจ้าง เป็นน้องพ่อเลี้ยงห่มอง ตัดไม้ส่งเตาบ่มด้วย ไม้ที่ตัดส่งเตาบ่มไปเอาทางห้วยข้าวหลาม เรียกว่า "หลัวหลา" เป็นไม้ไม้ใหญ่มากส่วนใหญ่เป็นไม้แฉะ

ไม่เป่า ความยาวของพินที่ว่ำนี้นยาวประมาณ 1 หลา หรือประมาณ 3 ฟุต พ่อเลี้ยงหม่องไม่ได้เป็นพ่อเลี้ยงที่ตัดไม้เฉพาะในเขตเมืองออนเท่านั้น แต่ยังไปเอาไม้ทางห้วยดินดำ อยู่แถวอ่างห้วยบกทางบ้านห้วยแก้ว ลูกจ้างที่เข้ามาทำไม้ให้กับพ่อหม่องช่วงนั้นเป็นขมุ มาจากเมืองหลวงพระบาง ปัจจุบันขมุที่เคยทำไม้ให้กับพ่อหม่องที่ยังมีชีวิตอยู่ ชื่อ ฟองา ศรีร่างกาย อายุ 85 ปี อยู่บ้านเปาสามา ฟองาบอกว่า เมื่อก่อนเคยเป็นลูกจ้างพ่อหม่อง เป็นคนชี้ข้างให้พ่อหม่อง ก่อนที่จะมาอยู่บ้านออนหลวย ฟองาไปรับจ้างแม่เลี้ยงเป็นเจ๊กอยู่ที่ตลาดวโรรสในเมืองเชียงใหม่ จากนั้นอีก 2 ปี ก็ไปรับจ้างอยู่กับบริษัทบริติชบอร์เนียว ไปทำไม้อยู่ทางเมืองแหง เมืองคอง เมืองพร้าว แล้วเคยเข้าไปทำไม้ที่เมืองแจ่ม หลังจากที่บริษัทบอร์เนียวเลิกทำไม้ก็มารับจ้างพ่อหม่องที่บ้านออนหลวย ตอนที่เข้ามาบ้านนั้นฟองาอายุแค่ 12 ปี มาจากเมืองไซ แขวงหลวงพระบาง คนรุ่นฟองาที่เข้ามาด้วยกันเสียชีวิตไปหมดแล้ว ตอนนี้เหลือฟองาคนเดียว

จากการสัมภาษณ์ พ่อหวัน ข้อมือเหล็ก บ้านป่าเหมี้ยงแจ้ซ้อน บอกว่า พ่อหม่องพ่อเลี้ยงบ้านออนหลวย เคยข้ามไปตัดไม้ทางป่าเหมี้ยงแจ้ซ้อนและไปเอาเหมี้ยงที่แจ้ซ้อนด้วย (สันนิษฐานว่าพ่อเลี้ยงค้าไม้รายใหญ่ของเมืองออนน่าจะเป็นพ่อหม่อง หากสังเกตดูจากลักษณะบ้านที่เป็นบ้านไม้ขนาดใหญ่ 2 หลังติดกัน คนบ้านออนหลวยจะเรียกว่า คุ่มบ้านพ่อหม่อง นอกจากเป็นพ่อเลี้ยงค้าไม้แล้ว พ่อหม่องเป็นคนที่มั่งคั่งมาก

การข้ามโหล่งจากเมืองออนอยู่ในเขตจ.เชียงใหม่ ไปสู่โหล่งแจ้ซ้อน จ.ลำปาง ต้องผ่านดอยแม่เมือง สันเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งเป็นเขตแดนกันทั้งระหว่างสองโหล่ง

2.การสัมปทานป่าหลังประกาศเขตป่าสงวน(พ.ศ.2507)

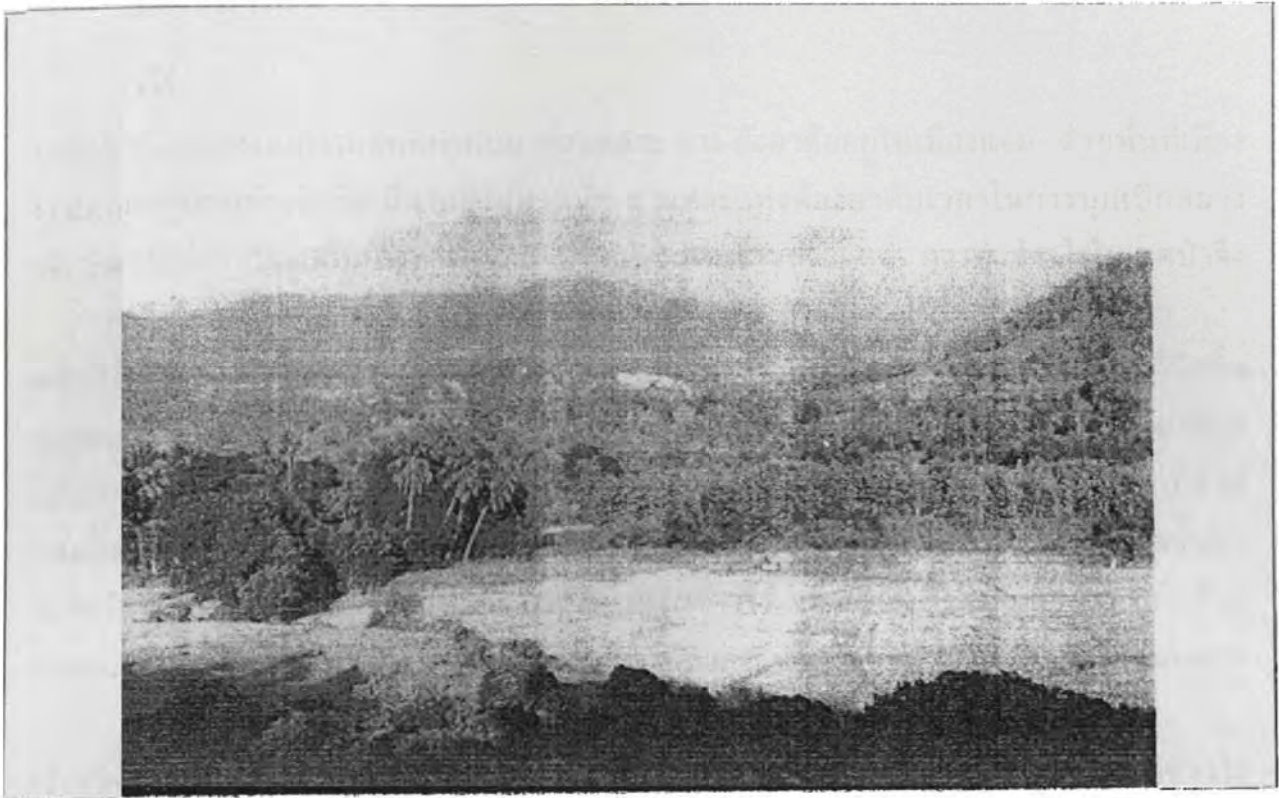
การทำสัมปทานป่าช่วงหลังเป็นหารทำไม้เถื่อนมากกว่า เพราะทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มเข้ามาไล่พื้นที่ชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่าสงวนออกไป จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2519 มีการตั้งบ้านสหกรณ์และชุดอ่างเก็บน้ำขึ้น เลยเปิดให้คนไม่มีที่ทำกินเข้าไปจับจอง ตอนที่เจ้าหน้าที่เข้านั้นจะตัดต้นไม้ออกทั้งหมด แล้วเกรดพื้นที่ให้ ชาวบ้านที่เข้าไปอยู่ได้รับการบริการดีทุกอย่าง เอาของมาแจกให้ ใครอยากได้ก็ไปเอา ต่อมาภายหลังก็มาเรียกเก็บเงิน จนบางคนกลายเป็นหนี้ธนาคารจำนวนมาก บางคนอยู่ได้ก็อยู่ไป บางคนก็หนีไปอยู่ที่อื่น

จากความรู้สึกของคนโหล่งเมืองอนบอว่า ที่รู้สึกว่ามีหายไปมากที่สุดคือช่วงที่สร้างบ้าน สหกรณ์ เพราะเขาตัดไม้ออกหมด หลังจากนั้น 1-2 ปี เกิดฝนแล้ง อากาศร้อนขึ้น น้ำตามบ่อแห้ง (คนเมื่อก่อนที่ตัดไม้ถ้าเป็นต้นไม้ใหญ่มากๆเขาจะไม่ตัด เพราะถือว่าเป็นไม้เงินบ้านเงินเมือง แต่เดี๋ยวนี้ไม้ใหญ่ไม้เล็กก็ตัดหมดไม่เหลือ)

แหล่งปล่อยวัว-ควายในป่า

แต่ก่อนคนเมืองอนนิยมเลี้ยงวัวเมืองและควายไว้ไถนา การเลี้ยงจะเลี้ยงไว้เป็นฝูง เมื่อหมดฤดูกาลทำนาก็เอาวัว-ควายไปปล่อยทางในแพะ ในป่า แต่ละบ้านจะมีที่ปล่อยวัว ควายต่างกันไปด้วยจะนำไปปล่อยที่ป่าแพะหรือดอยที่อยู่ใกล้ ชาวบ้านเรียกว่า ปล่อยเริง คือการปล่อยให้วัว ควายกินเองในป่า 2-3 วัน หรือในหนึ่งอาทิตย์เจ้าของก็จะไปดูสักครั้งหนึ่ง

บ้าน	สถานที่ที่เอาวัว ควายไปปล่อย
บ้านป่าตัน	ดอยทางตะวันตกนอกบ้าน เช่น ห้วยปะหินหลวง ห้วยโป่ง(มีดินโป่งที่วัว-ควายกิน) สันตันลาน ห้วยสะแล้ง แต่ตอนนี้กลายเป็นอ่างเก็บน้ำไปแล้ว
บ้านวาก	ห้วยบง ดอยนางเมาะ
บ้านอนกลาง	แพะหน้าถ้ำเมืองอน ห้วยหินเหล็กไฟ
บ้านหัวฝาย และ บ้านอนหลวง	ห้วยแม่ป่าซาง ห้วยปงตอง ห้วยแม่ทา ห้วยแม่ตะไคร้
บ้านแม่ป่าซาง	ห้วยเหมี้ยง ห้วยปางควาย ห้วยตันปู ห้วยป่าตองกาย
บ้านเปาสามขา	ดินดอยนางเมาะ ดินดอยถ้ำ

การผลิตในอดีต

เมืองแจ่ม เป็นพื้นที่ที่มีที่ราบน้อย ประกอบด้วยความแรงของกระแสน้ำแม่แจ่มทำให้ทิศทางการไหลของน้ำมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นพื้นที่เกษตรที่เป็นที่ราบริมน้ำแม่แจ่มจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คนโตเมืองแจ่มจะมีการเล่าสืบต่อกันมาถึงการบุกเบิกที่นา ดีฝ่าย ขุดเหมืองในหุบเขาแม่แจ่ม เมื่อครั้งอดีต ที่นาของคนบ้านเหนือและบ้านใต้โดยใช้พระธาตุช้างเคื่องเป็นจุดแบ่ง แยกได้เป็น นาคนบ้านเหนือ ได้แก่ นาทีกินน้ำที่ไหลผ่านลงสู่พื้นที่ราบ ทางบ้านเหนือได้แก่นากินน้ำแม่อวม น้ำแม่ปาน น้ำแม่แลบ น้ำแม่กึ่ง และทางบ้านใต้ ได้แก่ นากินน้ำแม่แรก และน้ำสายใหญ่ที่สุดของโหล่ง คือ น้ำแม่แจ่ม โดยหลักๆ ที่นาทางบ้านเหนือได้แก่

นาทีกินน้ำแม่กึ่ง ได้แก่ ที่นาของกลุ่มชุมชนบ้านแม่กึ่ง น้ำแม่กึ่งจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของน้ำแม่แจ่ม

นาทีกินน้ำแม่อวม ได้แก่ ที่นาของกลุ่มชุมชนบ้านพร้าวหนุ่ม บ้านต่อเรือ น้ำแม่อวมจะอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของน้ำแม่แจ่ม

นาทีกินน้ำแม่ศึก ได้แก่ ที่นาของกลุ่มชุมชนบ้านอองกาน

ส่วนที่นาบ้านใต้ ได้แก่

นากินน้ำแม่แรก จะมีลักษณะนาแนวไต่ระดับคล้ายขั้นบันไดกว้างๆ ลาดเทลงมาจากเชิงเขาทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นที่นาของกลุ่มชุมชนบ้านป่าหนาด บ้านยางหลวง

ที่นากินน้ำแม่แจ่ม ประกอบด้วยที่นาของกลุ่มชุมชนบ้านทัพ บ้านไร่ บ้านท้องฝายซึ่งเป็น
ที่นาชุกตะวันออกของลำน้ำแม่แจ่ม มีฝายหลวงเป็นฝายใหญ่ที่ใช้ทดน้ำเข้านา

ข้าวไร่

ข้าวไร่เป็นระบบการผลิตที่ทำกันมาตั้งแต่ลัวะ ยาง ยังอาศัยอยู่ในเมืองแจ่ม ด้วยพื้นที่เมือง
แจ่มมีที่ราบอยู่ค่อนข้างจำกัด มีนาอยู่ไม่มากนัก นาแต่ละแห่งต้องอาศัยเวลาในการบุกเบิกอย่าง
ยาวนาน บางปีต้องประสบกับปัญหาน้ำนอง ฝายแตก หรือข้าวตายแดด การทำข้าวไร่ในเขตป่าจึง
เป็นรูปแบบการผลิตข้าวที่สำคัญและมีความยืดหยุ่นต่อการปรับตัวของคนในชุมชนกลางหุบเขา

พันธุ์ข้าวไร่ที่ใช้ปลูก เช่น ข้าวแดงดอกตูม ข้าวคำมูน ข้าวแพ ข้าวไก่เถื่อน ข้าวหมาตีนที่มีกลิ่น
หอม ข้าวซิม เป็นพันธุ์ข้าวที่ครูบาขาวปีมอบให้ หรือบางพันธุ์ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับปะกาเกอญอ
เช่น ข้าวหาง ข้าวตัน การเลือกที่ทำข้าวไร่จะไม่เลือกดงใหญ่ที่รกชัฏ แต่จะเลือกที่เป็นไร่เก่าที่มีไม้
ใหญ่ขึ้นแล้ว หรือป่าโปร่ง โดยชาวบ้านจะใช้วิธีดูดินประกอบโดยเอามีดพื้นดิน ถัดดินติดมิดขึ้นมา
แสดงว่าที่แห่งนั้นดินดี มีความชุ่มชื้นเหมาะแก่การปลูกข้าวไร่ เมื่อเลือกที่ได้แล้วก็จะหมายไร่ด้วย
การถางป่า โคนเผาและทิ้งไว้ประมาณหนึ่งเดือนจึงเริ่มหยอดเมล็ดข้าว ตัดไม้มาล้อมรั้วให้แน่นหนา
กันวัวควายเข้าไปกิน

การทำข้าวไร่ของแต่ละบ้านจะเลือกดอยที่อยู่ใกล้บ้าน เช่น คนบ้านยางหลวงจะทำข้าวไร่
บริเวณดอยทางตะวันออกจรดทางใต้ของบ้าน เช่น กิวพะลา ห้วยจางคำ บวกผา อมอี ห้วยชัน
ห้วยบง โป่งเหม็น เป็นต้น

ในพื้นที่ที่ปลูกข้าวไร่ จะหว่านฝ้ายปนลงไปด้วย พร้อมกับปลูกพริก ถั่ว มะระ บวบ
แดงกวาวไวกินด้วย พอถึงเดือนเกียง เดือนยี่ก็เกี่ยวข้าวไร่ ฝ้ายจะแตก เดือนสาม เดือนสี่ก็เก็บฝ้าย

ปฏิทินการผลิตในไร่นาของเมืองแจ่ม

เดือน	กิจกรรม
เดือน 5-6	ฟันไร่ทั้งไร่และเผา
เดือน 6-7	ตีฝาย ล่องเหมือง
เดือน 8	ปลูกข้าวไร่ ไปตายหญ้าที่ไร่ข้าวบ้าง
เดือน 8-9	หว่านกล้าข้าวนา เอาน้ำเข้านา ไถนา
เดือน 10	ปลูกข้าว
เดือน 12 – เดือนเกียง เดือนยี่	เกี่ยวข้าวไร่ ข้าวแต่ละพันธุ์จะเกี่ยวไม่พร้อมกัน
เดือน 3	เกี่ยวข้าวนา ตีข้าว เอาข้าวขึ้นหลอง(ยุ้ง)
เดือน 3-4	เก็บฝ้าย

การทำไร่ข้าวเริ่มหายไปในช่วงของการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม เนื่องจาก
ผลผลิตข้าวพันธุ์ใหม่ให้ผลผลิตข้าวที่มากขึ้น และการเปลี่ยนพืชปลูกที่ต้องใช้เวลาและแรงงาน
เข้มข้นขึ้น ตลอดจนความเข้มงวดของเจ้าหน้าที่รัฐในการควบคุมพื้นที่ป่าหลังจากโครงการพัฒนาลุ่ม
น้ำแม่แจ่มสิ้นสุดโครงการลง

การเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต

ในช่วงต้นปีพ.ศ.2520 สหกรณ์การเกษตรถูกตั้งขึ้นในอำเภอแม่แจ่มเพื่อปล่อยเงินทุน รวมทั้งความสะดวกสบายของการขนส่ง การหาตลาดรองรับผลผลิตที่กว้างขึ้น ทำให้ชาวบ้านแม่แจ่มเข้าสู่ระบบการผลิตพืชพาณิชย์อย่างเต็มตัว ในแต่ละครัวเรือนใช้เวลา แรงงานในการผลิตอย่างเข้มข้น พื้นที่นาหลังการเก็บเกี่ยวที่เคยทิ้งร้าง หรือปลูกพืชผักไว้กินภายในครัวเรือน กลายเป็นสวนถั่วเหลือง และพืชพาณิชย์อื่นที่เจ้าหน้าที่รัฐส่งเสริมให้ปลูก ข้าวพันธุ์พื้นเมืองเริ่มหายไป ข้าวพันธุ์ใหม่ พร้อม ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงถูกนำมาส่งเสริมให้คนแม่แจ่ม ในช่วงที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่มเข้ามา คือ ประมาณปี พ.ศ.2524 ทางโครงการพยายามผลักดันให้ชาวบ้านเพิ่มผลผลิตข้าวด้วยการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมืองมาเป็นพันธุ์ กข.7 ที่ให้ปริมาณข้าวต่อไร่มีมากขึ้นจากเดิมที่ใช้ข้าวพันธุ์เก่า และส่งเสริมให้มีการปลูกถั่วเหลืองพันธุ์ สจ.4 สจ.5 เพื่อสนองนโยบายในการผลิตถั่วเหลืองเพื่อการบริโภคในประเทศตามแนวโน้มของความต้องการในการบริโภคถั่วเหลืองที่เพิ่มขึ้นในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ซึ่งเดิมชาวบ้านจะปลูกถั่วเหลืองพันธุ์แก้ว หอมแดง กระเทียม งา ข้าวโพด เพื่อการค้าอยู่บ้างแล้ว โดยจะปลูกในนาหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ไม่มีการใช้ปุ๋ย หรือสารเคมี ผลของการส่งเสริมให้มีการปลูกถั่วเหลืองทำให้พื้นที่ป่าของเมืองแจ่มลดลงอย่างมาก จากข้อมูลของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม ในปี พ.ศ.2524 แม่แจ่มมีพื้นที่ปลูกถั่วเหลืองเพียง 2,149 ไร่ พอถึงปี พ.ศ. 2531 มีการขยายพื้นที่ปลูกไปถึง 17,279 ไร่ หรือประมาณ 800% ภายในเวลา 7 ปี การลดลงของพื้นที่ป่าไม้จากการส่งเสริมของภาครัฐไม่ได้ถูกหยาบยกขึ้นมาพูดถึง เมื่อมีคำถามถึงสาเหตุของการลดลงของป่าไม้แม่แจ่ม แต่ถูกมองว่าเกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่าและการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า

การผลิตทั้งในที่นาและที่ดอน มีการปรับเปลี่ยนชนิดของพืชไปตามความต้องการของตลาดและราคาของผลผลิต ในปัจจุบันระบบการผลิตในที่นาของเมืองแจ่ม ได้แก่ ข้าว-หอมแดง ข้าว-กระเทียม ข้าว-ข้าวโพดทอดดอก ข้าว-ข้าวโพดหวาน ในที่ดอนจะปลูกหอมแดงในช่วงฤดูฝน แม่แจ่มนับได้ว่าเป็นแหล่งผลิตหอมแดงแหล่งที่สำคัญแหล่งหนึ่ง โดยเฉพาะโหล่งปง ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองแจ่ม มีพื้นที่ปลูกหอมแดงเกือบ 10,000 ไร่ เมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยว จะมีพ่อค้าจากบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูนมารับซื้อ การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของคนแม่แจ่มนับวันยิ่งทำให้คนแม่แจ่มมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

ป่า : ของป่า ล่าสัตว์

ของป่า นับว่าเป็นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญของคนเมืองแจ่ม ซึ่งในอดีต ของป่ายังเป็นของบรรณาการให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่ด้วย พืชป่าเช่น หักกลอย เป็นพืชที่สำคัญในการดำรงชีพในยามที่ข้าวไม่พอกิน ชาวบ้านที่ข้าวขาดแคลนจะนำหักกลอยมาผสมกับข้าวเพื่อให้มีปริมาณมากขึ้น ป่าที่อยู่ใกล้บ้านที่อยู่ในระดับไม่สูงมากนัก เช่น ม่อนคุ่ม ม่อนท่าผา ม่อนศรีมูล จะมีใบตองตึงที่เก็บมาไฟเพื่อใช้มุงหลังคา และยังเป็นแหล่งของ เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ฟิน ขี้ยา รวมทั้งไม้ที่ใช้ในการตีฝายในอดีต การหาของป่า เห็ด หน่อ ไม้ ได้มีเขตแบ่งว่าบ้านใดต้องไปหาบริเวณไหน แต่มี

ลักษณะการหาและใช้ประโยชน์จากป่าใกล้บ้านเป็นส่วนมาก ทรัพยากรป่าไม้ทั้งของป่า สัตว์ป่า จึงเป็นฐานที่สำคัญในการดำรงชีพที่ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าถึงได้

ส่วนการล่าสัตว์ป่า เป็นที่รู้จักกันดีของคนเมืองแจ่มว่า ป่าใหญ่สำหรับล่าสัตว์ในเขตตอนใต้ของหุบเขา คือ ป่าหลังบ้านเตี้ย ซึ่งกินพื้นที่กว้างขวางประมาณได้ว่า จากบ้านเกาะ บ้านใต้ ต่อเป็นผืนใหญ่ล่องไปถึงบ้านกองแขก บ้านอมเมืองทางตอนใต้ของเมืองแจ่ม แต่ป่าทางฟากตะวันออกหรือฟากดอยอินทนนท์ ชาวบ้านไม่นิยมไปหาของป่า ล่าสัตว์ เนื่องจากเชื่อว่ามีผีดิบ ผีร้าย

นอกจากนี้ป่า ยังเป็นที่ปล่อยวัว ควายหลังจากลงนาเสร็จ วัว ควายจะถูกปล่อยให้หากินเองตามป่าใกล้บ้าน ตอนที่เอาไปปล่อย จะสร้างหอเพื่อบนบานเจ้าป่า เจ้าที่ให้ช่วยดูแลรักษาวัว ควายไม่ให้มีคนมาลัก ไม่ให้สัตว์อื่นเช่น เสือ มากัดกิน พอถึงช่วงจะเอาวัว ควาย ไปไถนาก็จะเอาเหล่าไก่กลุ่มมาเลี้ยงเจ้าที่ที่ช่วยดูแล วัว ควายให้

แต่ภายในช่วงระยะเวลาประมาณเกือบ 50 ปีที่ผ่านมาหรือตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ความสมบูรณ์ของป่าไม้แม่แจ่มเริ่มถูกทำลายลง ทั้งจากการแย่งชิงทรัพยากรโดยภาครัฐ หรือนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง หรือแม้กระทั่งการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ส่งผลให้พื้นที่ป่าของเมืองแจ่มลดลงอย่างรวดเร็ว พื้นที่ที่เคยเป็นป่าถูกเปลี่ยนเป็นไร่ถั่วเหลือง ไร่ข้าวโพด หรือในช่วงประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา มีการปลูกหอมแดงในที่ดอน

ถ้านับรวมไปถึงสัตว์น้ำในลำน้ำแจ่มซึ่งเคยมีปลาอย่างชุมชุม โดยเฉพาะวังปลาที่อยู่เรียงรายตามน้ำแจ่ม ก็ลดน้อยลงจนแทบไม่เหลือปลาพันธุ์เดิมๆ เช่น ปลากังซึ่งมีขนาดเท่าเสาบ้าน ปลาเงียน ปลาหง่าว ปลาแหลด ปลาหลด ปลาสิก อยู่อีกเลย จนชาวบ้านต้องนำพันธุ์ปลาจากที่อื่นมาปล่อย และออกกฎระเบียบเพื่อบริหารรักษาปลาในลำน้ำแจ่มให้กลับคืนมา

ที่นาของชาวละ บ้านเมืองกะ โหล่งแม่วิมแม่ฮาว

โหล่งแม่วิม-แม่ฮาวในอดีตมีการพึ่งพาทรัพยากรจากป่าค่อนข้างสูง อาทิ การเก็บใบตองตึง มาไฟเป็นดับขาย กล้วย หญ้าคา และไม้ไผ่ ลักษณะการผลิตในโหล่งแม่วิมมีลักษณะการผลิต คล้ายกับโหล่งห้วยแก้ว คือ เป็นระบบการผลิตที่พืชใช้น้ำน้อย เนื่องจากในช่วงฤดูแล้งน้ำตามลำ น้ำจะไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกหรือแม่น้ำบางแห่งเริ่มแห้งขอดเช่น น้ำแม่ฮาว ซึ่งชาวบ้านบอก ว่าเป็นผลมาจากการตัดไม้ช่วงปี พ.ศ.2500-2520

การผลิตที่เป็นลักษณะเด่นในโหล่งแม่วิม-แม่ฮาว คือ การทำเหมียง ซึ่งพบว่าเทือกเขาทาง ทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ในบริเวณนี้มีต้นเหมียงขึ้นอยู่ ซึ่งเหมือนกับพื้นที่ฝั่งตะวันออกของ เมืองเชียงใหม่ที่พบป่าเหมียงอยู่ใกล้กับโหล่งห้วยแก้ว-โป่งกุ่ม

ชาวบ้านทางแม่วิม-แม่ฮาวบอกว่า ส่วนใหญ่คนที่ เป็นเจ้าของสวนเหมียงเป็นคนบ้านสันป่ายาง บ้านหนองก่าย แต่เจ้าของสวนเหมียงทางแม่วิมไม่ได้มีแค่คนเมืองเท่านั้น แต่ปัจจุบันพบว่าปะกาเกอญอ และไทใหญ่บางส่วนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณนั้นก็ เป็นเจ้าของสวนเหมียง สันนิษฐานว่าปะกาเกอญอและ ไทใหญ่น่าจะเข้ามาทำเหมียงทีหลัง เช่นเดียวกับขมุทางป่าเหมียงดอยสะเก็ด-สันกำแพง ที่เข้ามาเป็น แรงงานรับจ้างก่อน จากนั้นจึงไปทำสวนเหมียงของตนเองประกอบกับคนที่เคยทำสวนเหมียงเล็ก ทำไปบ้างแล้วและปล่อยทิ้งไว้กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ที่หลังจึงเข้าไปจับจองพื้นที่แทนหรือขายต่อให้

ปัจจุบันปัญหาที่สำคัญของการทำสวนเหมียงทางแม่วิมและดอยสะเก็ด คือ การขาดแคลน แรงงานเก็บเหมียง ดังนั้นเก็บใบชาจึงมีมากขึ้น ดังจะพบโรงงานผลิตชาแม่ระมิงค์ซึ่งตั้งอยู่ใกล้

พื้นที่ (เช่นเดียวกับป่าเหมี้ยงฝั่งตะวันออก หลังจากเหมี้ยงไม่เป็นที่นิยมก็มีการแปรรูปเหมี้ยงไปทำใบชาตากแห้ง เพราะถ้าเก็บใบเหมี้ยงไม่ทันต้องรูดเป็นใบชาทั้งหมด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแรงงานที่จะเก็บเหมี้ยง) ประกอบกับต้นทุนของการทำเหมี้ยงที่สูงขึ้น ปัญหาอีกอย่างหนึ่งคือ ปัจจุบันป่าเหมี้ยงถือเป็นเขตป่าสงวน และอยู่ในเขตการจัดลำดับชั้นลุ่มน้ำชั้น 1A และลุ่มน้ำชั้น B ดังนั้นการตัดไม้ในสวนเหมี้ยงเพื่อทำฟืนหนึ่งเหมี้ยงจึงทำได้ไม่มาก อีกทั้งต้นทุนเรื่องอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เช่น ดอก ถูพลาสติก ท่อ รวมทั้งค่าขนส่ง ทำให้ปัจจุบันพ่อเลี้ยงสวนเหมี้ยงบางคนต้องผันตัวเองเป็นผู้ขายตรงด้วย และสวนเหมี้ยงบางแห่งก็ปล่อยร้างไว้

แต่เดิมคนที่ขึ้นไปทำสวนเหมี้ยงส่วนใหญ่เป็นคนจากบ้านสะลวง บ้านสันป่ายาง บ้านกาดฮาว ขึ้นไปทำเหมี้ยงที่ป่าแป๋ ที่นั่นจะมีเจ๊กขึ้นไปรับซื้อเหมี้ยงอยู่ แม้ว่าพื้นที่ฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกจะมีป่าเหมี้ยงเหมือนกัน แต่พบว่าเหมี้ยงที่ขึ้นในป่าเขตตะวันออกและตะวันตกนั้นมีความต่างกันอยู่บ้าง คือ เหมี้ยงทางแมริมก้านใบจะใหญ่กว่าเหมี้ยงทางดอยสะเก็ด ดังนั้นเวลาหมักเหมี้ยง เหมี้ยงทางดอยสะเก็ดมีรสเปรี้ยวเร็วกว่า ถ้าปีไหนอากาศเย็นมากๆจะมีเปลือกลง ทำให้ใบเหมี้ยงไม่ใหญ่เท่าที่ควร ใบไม่สวย ยอดใบเหมี้ยงจะกระด้าง ในสวนเหมี้ยงยังมีพืชที่กินได้อย่าง เช่น มะแขว่น(เป็นเครื่องเทศชนิดหนึ่ง) ผักไคร้หอม(ผักmongkong) ผักหนอก(ใบบัวบก) ผักชี มะเขือเครือ(มะระหวาน)

ดอกของต้นเหมี้ยง

มะแขว่น เครื่องเทศที่เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำอาหารเหนือ โดยเฉพาะ ลาบเมือง, ยำจิ้นไก่

ตั้งข้อสังเกตว่าระดับความสูงของพื้นที่มีผลต่อเรื่องการขึ้นของพืชพรรณ เช่น ป่าเหมี้ยงทางแมริมมีพืชป่าที่เรียกว่า มะแขว่นขึ้นอยู่ แต่ป่าเหมี้ยงทางแม่มก้าปองกลับไม่พบ เคยมีคนเอาขึ้นไปปลูกแต่ก็ปลูกไม่ได้ ถ้าป่าเหมี้ยงที่ลงมาอยู่ที่ระดับต่ำกว่า อย่างป่าเหมี้ยงขุนออน ป่าเหมี้ยงขุนหากลับพบว่าปลูกมะแขว่นได้ และการปรับตัวของพืชพรรณ แม้จะเป็นพืชชนิดเดียวกันแต่ถ้าอยู่ในระดับความสูงที่ต่างกันอาจทำให้ลักษณะของพืชนั้นต่างกันไปด้วยก็ได้

การทำสวนเหมี้ยงนั้นไม่ได้ทำทุกคนส่วนน้อยจะขึ้นไปทำได้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่า คนที่มีสวนเหมี้ยงจะต้องมีทุนอยู่ส่วนหนึ่งถึงจะขึ้นไปทำเหมี้ยงได้ ดังนั้นคนที่ไม่มีสวนเหมี้ยงบางส่วนก็ขึ้นไปเป็นแรงงานรับจ้างเก็บเหมี้ยง เมื่อถึงฤดูทำนาก็กลับลงมาทำนา แต่เนื่องจากแมริม-แมฮาวเป็นโหล่งที่มีที่ราบน้อยคล้ายกับโหล่งห้วยแก้ว ดังนั้นนอกจากการปลูกข้าวนาปีจึงต้องปลูกข้าวไร่ด้วย

แม่อยู่ผ้น พรหมวรรณ บ้าน สันป่ายาง
เป็นเจ้าของสวนเมืองพระบาท
ปัจจุบันยกสวนให้ลูกชายคือพ่อเจียบ พรหมวรรณ

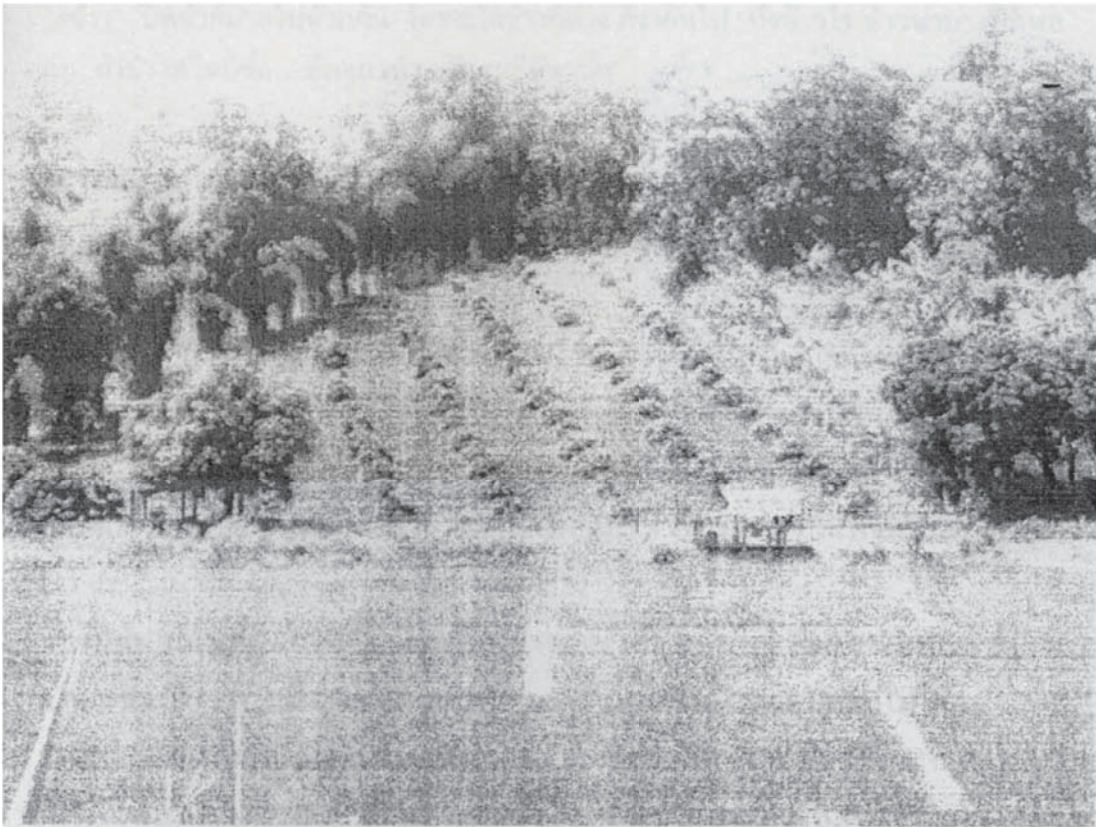

แม่คำ บัวหนองอายุ 65 ปี
บ้านสะลงในเคยทำสวนเมืองที่ป่าแป๋
ปัจจุบันลูกชายยังทำสวนเมืองอยู่

นอกจากข้าวไร่บางที่มีการปลูกฝ้ายทอผ้า โดยเฉพาะคนบ้านดอนเจียง จะมีการปลูกฝ้ายทอผ้าขาย ในโฮ่งแมริม-แมฮาว เชื่อว่า คนบ้านดอนเจียงทอผ้าได้สวย ดังนั้นจึงมีคนจากบ้านอื่นมาจ้างให้คนดอนเจียงทอผ้าด้วย แต่ไม่พบว่าในโฮ่งแมริม-แมฮาวเป็นโฮ่งที่ผลิตฝ้ายส่งขายมากเท่ากับโฮ่งเมืองออน

ยาสูบเริ่มเข้ามาทางโฮ่งแมริม-แมฮาว ประมาณปี พ.ศ.2493-2494 มีเตาบ่มอยู่ 2 แห่ง คือ ที่บ้านสะลงนอก และบ้านไร่ ทางบ้านไร่จะปลูกยาสูบส่งเตาบ่มของนายวาด ฉลาดทอง เป็นพ่อเลี้ยงจากหนองหอย อ.เมืองเชียงใหม่ บริเวณนั้นจะมีเตาบ่มอยู่แห่งเดียว ตั้งอยู่ใกล้กับ อบต. ปัจจุบันกลายเป็นโรงชาไปแล้ว เตาบ่มอีกแห่งหนึ่งอยู่ทางไปบ้านสะลง คนทางบ้านสะลงบอกว่าปลูกยาสูบไม่ได้ผลดี เพราะสัตว์ป่าลงมารบกวน ซึ่งสัตว์ป่าแต่ก่อนเช่น วอก ชะนี จะมีมาก และมีแมลงลงมากกินพืชผักที่ปลูกไว้

นอกจากการปลูกยาสูบพบว่า ในพื้นที่แมริม-แมฮาว มีการปลูกถั่วเหลืองพันธุ์ที่ใช้ปลูกบนดอย คือ พันธุ์สะตือดำ และสะตือแดง ชาวบ้านอธิบายลักษณะของถั่วเหลืองประเภทนี้ว่า เป็นถั่วเหลืองเม็ดเล็กและกลม เม็ดไม่โตเท่าเม็ดถั่วเหลืองที่ปลูกในที่นาและเป็นพันธุ์ที่ต้องการน้ำน้อยอาศัยเพียงน้ำฝน แต่ถั่วเหลืองที่ปลูกบนดอยในโฮ่งแมริม-แมฮาวได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร เพราะเม็ดจะลีบ จึงเลิกปลูกกันไปเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2539-2540 ที่ปลูกถั่วเหลืองบนดอยในช่วงหลังได้อยู่เนื่องจากช่วงที่มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติแมริมเมื่อปี พ.ศ.2507 นั้น ทางป่าไม้เริ่มมีการกันเขตพื้นที่ห้ามชาวบ้านเข้าไปตัดไม้ ทำไร่ เผาป่า ให้ทำไร่ทำสวนตามปกติแต่ไม่สามารถย้ายที่ไร่อีก ดังนั้นชาวบ้านในโฮ่งแมริม-แมฮาวต้องเอาต้นกล้วยหรือต้นไม้ลงปลูกไว้เพื่อให้เจ้าหน้าที่เห็นว่าในพื้นที่นี้ได้ทำการผลิตและจับจองมาเป็นเวลานานแล้วและมีเจ้าของ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของโหล่งแมริมแม่ฮาว มีที่ราบเพียงเล็กน้อย จึงการใช้พื้นที่ไร่ ที่ตอน
การผสมผสานพืชหลายชนิด ดังภาพ ที่ราบ-ปลูกข้าว ที่บนหมอน, ดอยปลูกไผ่รวก ลำไย กล้วย และแซมด้วย
ถั่วเหลืองในพื้นที่ว่างระหว่างต้นลำไย

การผลิตในที่ไร่

การเลือกพื้นที่เพื่อปลูกข้าวไร่ชาวบ้านจะเลือกที่พื้นที่ที่เรียกว่า ป่าแก่ (ป่าที่มีต้นไม้ขึ้นเป็น
ดงและเป็นป่าเก่า) เป็นป่าไม้ไร่ ป่าไม้ป่าง ที่แบบนี้จะปลูกข้าวไร่ได้งาม การหาที่ปลูกข้าวไร่
ชาวบ้านจะเลือกป่าที่เป็นป่าไม้ไร่ ไม้ป่าง(เป็นเล่มเหมือนไม้บง เอาทำข้าวหลาม) เมื่อปลูกข้าวไร่
ในที่ที่หนึ่งแล้ว ปีต่อไปก็จะย้ายไปหาที่ใหม่ เมื่อครบ 4-5 ปี ก็เวียนมาทำที่เก่าอีก ตั้งแต่มีการ
ประกาศให้ป่าแม่แดงเป็นเขตป่าสงวนแล้ว ชาวบ้านก็ไม่สามารถย้ายที่ทำข้าวไร่ได้อีก หาที่ใหม่
ไม่ได้แล้ว ถ้าในที่ไร่ไม่มีการทำการเกษตรหรือไม้ผลขึ้นอยู่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็จะยึดกลับเป็นที่ของ
หลวง ชาวบ้านเล่าว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้มายบอกว่าไร่นี้จะให้เฉพาะคนที่มียกล้วย ไม้ผลปลูกอยู่ในที่ไร่ซึ่ง
จะถือว่าเป็นไร่เก่า ห้ามไปแผ้วถางเอาที่ใหม่ การไปเอาที่ไร่มีการเอามือเอาวันเช่นเดียวกันกับการ
ทำนาในที่ลุ่ม พ่อฮ้าย ถาวร บ้านไร่ เล่าถึงการเลือกที่ที่จะปลูกข้าวไร่ว่า

“ข้าวไร่จะปลูกทางพระบาทสร้อย ห้วยส้มสุข เพราะเป็นป่าไม้เหล้าดอก ไปแผ้วแล้วปลูกข้าว
ไร่ จะทำ 1-2 ปีแล้วย้าย ตอนนี้เขา(เจ้าหน้าที่ป่าไม้)ห้ามไม่ให้ทำไร่ข้าวแล้ว สายแม่เหลาะ
พระบาทคนไปเอาไร่สัก ถ้าเอาที่เก่าข้าวไม่งามแล้วก็ย้ายไปเอาที่ใหม่ ข้าวจะงาม จะเลือก
เอาป่าที่เป็นดง หญ้าจะไม่มี เราก็กแผ้ว ถ้าเอาป่าเหล้าหญ้ามันหนัก ป่าดงหญ้าไม่ค่อยมี ถ้า
ไปเอาไร่ไปเป็นหมู ใครจะเอาสันใดก็แบ่งกัน ดิดกันเป็นพืด เอาวันกัน ช่วยกันแผ้ว ช่วยกัน

ใส่ข้าว ปิ่นปักก็ย้ายไปด้วยกัน ใครจะใส่ข้าวก็ต่าง ก็ว่ากันไป ทั้งข้าวไร่ ข้าวนาบางปีก็พอ
กัน ถ้าข้าวหวัดก็ซื้อ - ยืมแถวบ้านกับคนที่มืนานัก"

การผลิตในที่ดอน ที่ป่าในโหล่งแมริม-แม่ฮาว ในอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงพอสรุปได้
คือ ในอดีตก่อนมีการประกาศเขตป่าสงวนในปีพ.ศ. 2507 ชาวบ้านยังสามารถย้ายที่ไร่ได้ ระบบการ
ผลิตที่พบคือ

1.ข้าวไร่ - ถั่วเหลือง การเลือกที่ทำข้าวไร่จะดูว่าที่ไหนเป็นป่าดงดินดี มีไม้สะเหล้าเก้งก่า
ก็จะล้มไม้ใหญ่ ล้มไปเป็นแนว แล้วก็เผาให้ไหม้ให้หมด ทางหนองก่าย สันป่าตึงจะปลูกข้าวไร่ทาง
ดอยพระบาท ห้วยส้มสุข เมืองกะ คนทางบ้านต้นลานไปที่ดอยทางทิศตะวันตกของบ้าน คนบ้าน
สะลงง ไปปลูกข้าวไร่ทางขุนห้วยสะลงง เพราะเมื่อก่อนข้าวยากมากแพงคนที่หาปลาได้ก็เอาปลา
ไปแลกข้าว

ถั่วที่ใช้ปลูกในที่ดอนเป็นถั่วพันธุ์สันป่าตอง สะดือดำ สะดือแดง เป็นถั่วเม็ดเล็กๆ เม็ด
เล็กปลูกประมาณ ปี พ.ศ.2539-2540 เพราะปลูกแล้วไม่ได้ผลดี เม็ดถั่วลีบไม่ได้ผล

2.ฝ้าย ส่วนใหญ่คนที่ปลูกฝ้ายเป็นลัวะ ลัวะจะปลูกฝ้าย ทอผ้า ลัวะทางดอนเจียงจะปลูก
ฝ้ายตามที่ไร่ที่สวน ไปปลูกทาง "สันหอ" (ทางดงหอ เดิมนี่กลายเป็นสวนลำไยไปหมดแล้ว) ทาง
บ้านอื่นจะไม่ค่อยปลูก ฝ้ายที่ปลูกทางดอนเจียงเมื่อก่อนปลูกไว้ใช้ และเอาไว้ทอขาย เมื่อก่อนคนที่
อื่นจะมาซื้อผ้าที่ดอนเจียง ผ้าที่ขายเรียกว่า "ผ้าดุน" เป็นผ้าผืนไม่ใหญ่มากนัก แล้วจะเอามาต่อกัน
เย็บเป็นเสื้อ เรียกว่า "เสื้อคอเฮง" เป็นเสื้อคอกลม ทางเกง เอาย้อมสีกับเปลือกไม้ประดู่ ชุบน้ำ
หม้อฮ่อม แต่เดิวนั้นคนทอผ้าที่บ้านดอนเจียงตายไปหมดแล้ว ไม่มีใครทอแล้ว

3.ฝิ่น - ทางโหล่งแมริม-แม่ฮาวพบเรื่องการผลิตฝิ่นทางขุนน้ำของห้วยสะลงง เพราะเป็นที่
อยู่ของแม่(ม้ง) เรียกว่า เหล่าแม่ ที่นั่นมีแต่ไม้ต้นเล็กขึ้น พ่อบุญศรี พุทธเหมาะ อายุ 78 ปี
บ้านสะลงงนอก บอกว่า ป่าที่เป็นต้นไม้ใหญ่ หายไปหมดแล้ว ดังนั้นน้ำห้วยสะลงงเลยแห้งไป
มาก เพราะพวกม้งปลูกฝิ่นถางป่ากันมาก คนเมืองบางคนก็ขึ้นไปซื้อฝิ่นกับม้งเอามาขาย เป็น
ยาแก้ท้องเสีย สมัยนั้นยาฝิ่นถือว่าเป็นยาที่ดีที่สุด

4.เหมียง - คนทางสะลงง สันปายาง กาดฮาว ส่วนใหญ่ขึ้นทำเหมียงที่ป่าแปป ป่าเหมียง
ป่าแปปมีเนื้อที่กว้าง เมื่อก่อนจะมีเจ๊กขึ้นไปรับซื้อเหมียงที่นั่น แต่มีอยู่ช่วงหนึ่งที่เจ๊กทางเหนือถูกไล่
ให้ออกจากเชียงใหม่ไปอยู่เมืองปาย เป็นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (สมัยแม่ของพ่อทา มุง
หมาย) นอกจากเจ๊กก็มีพวกจีนฮ่อเข้ามาอยู่ด้วย หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ.2501 สมัยจอม
พลสฤษดิ์ ถนนที่ขึ้นป่าเหมียงเริ่มดีขึ้น แต่ถนนที่ขึ้นป่าเหมียงที่ราดยางแล้วเพิ่งมีประมาณปี พ.ศ.
2520 (ช่วงคอมมิวนิสต์)

ในสวนเหมียงยังมีพืชที่กินได้อย่าง เช่น มะแขว่น(เป็นเครื่องเทศชนิดหนึ่ง) ผักไคร้หอม
(ผักมองกอง) ผักหนอก(ใบบัวบก) ผักชี มะเขือเครือ(มะระหวาน)

พ่อเจียบ พรหมวรรณ พ่อคำเหมียงบ้านสันปายางได้อธิบายความต่างของเหมียงทางแม่
ริมกับเหมียงทางดอยสะเกิดว่า เหมียงทางแมริมก้านใบจะใหญ่กว่าเหมียงทางดอยสะเกิดทั้งที่เป็น
เหมียงเหมือนกัน ดังนั้นเวลาหมักเหมียง เหมียงทางดอยสะเกิดมีรสเปรี้ยวเร็วกว่าและใช้เวลาหมัก

ไม่นานเท่ากับเหมียงทางแมริม และถ้าปีไหนอากาศเย็นมากๆ จะมีเพลี้ยมาลง ทำให้ใบเหมียงไม่โต ไม่สวย ยอดใบเหมียงจะกระด้าง (ตั้งข้อสังเกตว่าระดับความสูงของพื้นที่มีผลต่อเรื่องการขึ้นของพืชพรรณ เช่น ป่าเหมียงทางแมริมมีพืชป่าที่เรียกว่า มะแขว่นขึ้นอยู่ แต่ป่าเหมียงทางแมกำแพงกลับไม่พบ เคยมีคนเอาขึ้นไปปลูกแต่ก็ปลูกไม่ได้ ถ้าป่าเหมียงที่ลงมาอยู่ที่ระดับต่ำกว่าอย่างป่าเหมียงขุนออน ป่าเหมียงขุนทากลับพบว่าปลูกมะแขว่นได้) และการปรับตัวของพืชพรรณแม้จะเป็นพืชชนิดเดียวกัน แต่หากอยู่ในระดับความสูงที่ต่างกันอาจทำให้ลักษณะของพืชนั้นต่างกันไปด้วยก็ได้

หลังจากการประกาศเขตป่าสงวนแล้ว การย้ายที่ไร่ไม่สามารถทำได้อีก เจ้าหน้าที่ป่าไม้มีความเข้มงวดในการตัดไม้ หาของป่า การเบิกที่ไร่ มากยิ่งขึ้น แต่ยังให้ชาวบ้านสามารถทำการผลิตในที่ที่เบิกไว้ก่อนหน้านั้นได้ การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตบนที่ดอน ที่ป่าจึงเปลี่ยนไปจากการปลูกข้าวไร่ ถั่วเหลือง ฝ้าย ซึ่งต้องมีการหมุนเวียนพื้นที่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มาเป็นการปลูกไม้ผล หรือ ยืนต้นอื่นๆแทน ซึ่งพืชที่ชาวบ้านนำมาปลูกในที่ไร่ ที่ดอน เป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ เช่น กล้วย ไม้บง ไม้ไผ่ ลำไย ลิ้นจี่ เป็นต้น จะปลูกผสมกันไปในพื้นที่ไร่ หรือในบางที่จะปลูกพืชชนิดเดียวทั้งผืน เช่น ทำสวนส้ม ปลูกข้าวบาเลย์ เป็นต้น

การทำนาข้าวในที่ลุ่ม

ผืนนาในโฮล่งแมริม-แม่ฮาวที่นับได้ว่าเป็นผืนใหญ่ของโฮล่ง ได้แก่ นาโฮล่งแม่ฮาว ที่เรียกว่าโฮล่ง เพราะว่ามีแม่น้ำขนาบทั้ง 2 ข้างตรงกลางเป็นพื้นที่นา โฮล่งแม่ฮาวจะมีนาอยู่ 2 ข้างเป็นพื้นที่นากว้างทุ่งนาผืนใหญ่ที่สุดของโฮล่งคือ นาที่ตั้งหลวงเป็นนามที่มีดินดี ปลูกข้าวงาม นาทางตะวันออกเป็นดินเหนียว นาทางหล่ายถน(ทางตะวันตก)เป็นดินปนทราย ดินเหนียวปนทราย ถ้าไถทิ้งไว้ได้ 1-2 คืบแล้วดินจะร่วน ดินปนทรายจะไถง่าย ข้าวจะขึ้นดีในดินปนทราย ถั่วเหลืองกับยาสูบก็ปลูกได้ผลดีในที่ดินปนทราย แต่ที่นาทางฝั่งตะวันออกจะอยู่สูงกว่าน้ำแม่ฮาว

นาทางบ้านดอนเจียงที่ชาวบ้านเรียกว่า “นาหนอง” ช่วงฤดูทำนาจะปลูกข้าวไม่ค่อยได้ผล เพราะที่นาเป็นที่ต่ำ เวลาฝนตกน้ำจะท่วมข้าว แต่พอถึงฤดูแล้งปลูกถั่วจะได้ดีกว่าที่อื่น เพราะไม่ขาดน้ำ บริเวณที่เรียกว่า “นาหนอง” มีพื้นที่ประมาณ 100 - 120 ไร่ แต่นาบ้านดอนเจียงทางตะวันออกของน้ำแม่ฮาว จะไม่ค่อยได้ผลในฤดูแล้งเพราะน้ำแม่ฮาวไปไม่ถึง ส่วนฤดูฝนจะได้ดี

พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ปลูกในโฮล่งแมริม-แม่ฮาว ในสมัยก่อนได้แก่ ข้าวดั่ง ข้าวแดงน้ำหมาก ข้าวควายล้ง ข้าวแพ่ ข้าวชิม ข้าวชิว ข้าวแก้วขาว ข้าวผาเหนียว ข้าวผาแดง จะนวล(นุ่ม) ดอนดี มันจะเหนียว (เมล็ดข้าวหลุดจากรวงยากกว่า) ส่วนพันธุ์ข้าวส่งเสริมที่ปลูกในปัจจุบันได้แก่ ข้าว กข. เนื่องจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองจะให้ผลผลิตน้อยกว่า ถ้าล่ำฟั่งแต่ข้าวนาจะให้ผลผลิตไม่เพียงพอตลอดทั้งปี ข้าวนาจะบริโภคได้ถึงเดือน 7-8 ดังนั้นจึงมีการปลูกข้าวไร่ด้วย แต่ชาวบ้านบางครั้งรอบครัวก็ยังไม่มีความเพียงพอบริโภคตลอดปี บางคนต้องขอยืมจากญาติพี่น้อง หรือกู้ข้าวจากคนที่มั่งคั่งมาก

จากการสัมภาษณ์ พ่อทา มุ่งหมาย อายุ 64 ปี บ้านไร่ บอกว่า เมื่อก่อนปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ข้าวสามผิว แก้วหยุ่ม (เม็ดมันเป็นขน ระบายเคืองมาก) ข้าวเหลืองนางเก่า ข้าวควายล้ง ข้าวแพ่ ข้าวซิม ข้าวซิว ข้าวผาเหนียว ข้าวเมื่อก่อนก็พอๆ กันเป็นข้าวที่ไม่ค่อยได้คุณภาพ เมื่อก่อนเชื้อเขาก็สิบๆ กันมา เลิกปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองประมาณก่อนปี พ.ศ. 2535 เล็กน้อย ตอนทีเลิกปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองนั้นมีการปลูกยาสูบแล้ว ยาสูบเข้ามาก่อนข้าวพันธุ์ใหม่อีก คือช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเพราะตอนนั้นชาวบ้านยังไม่เข้าใจเรื่องการเกษตรแผนใหม่

ตอนที่ข้าวพันธุ์ใหม่เริ่มเข้ามานั้น ชาวบ้านยังไม่ยอมรับ เพราะข้าวพันธุ์ใหม่ที่เอาเข้ามาปลูกพันธุ์สันป่าตอง ข้าวพันธุ์ กข. 10 กข. 6) ขนาดของเม็ดข้าวเล็กกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เคยปลูก ครั้งแรกๆ คนที่ทำงานเกษตรอำเภอมาท่านาให้ดู เอาเชือกขึงเป็นแถว แล้วก็ปลูกตามแถวที่ขึงเชือกนั้น

สมัยที่ยังใช้ข้าวเมืองปลูกอยู่นั้น จะได้ข้าวประมาณ 30 ถัง ต่อไร่ แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นข้าว กข. ได้ข้าวมากขึ้นกว่าเดิม ประมาณ 60-70 ถังต่อไร่

ระบบการผลิตในโฮล่งแมริม-แม่ฮาว ในอดีต ได้แก่

1. ข้าว-อ้อย ช่วงที่ปลูกอ้อย จะปลูกไปส่งคนทางบ้านธิ ลำพูน แต่ทำแล้วขาดทุน เพราะต้นทุนสูงและการขนส่งเป็นระยะทางไกล เมื่อก่อนที่ส่งอ้อยต้องขึ้นรถเมลไปลงที่บ้านป่าไผ่ ดอยสะเก็ด แล้วเดินไปถึงบ้านธิ (ปัจจุบันเลิกปลูกอ้อยไปแล้ว)

2. ข้าว - ยาสูบ ยาสูบเริ่มเข้ามาทางโฮล่งแมริม-แม่ฮาว ประมาณปี พ.ศ.2493-2494 มีเตาต้มอยู่ 2 แห่ง คือ ที่บ้านสะลงนอก และบ้านไร่ ทางบ้านไร่จะปลูกยาสูบส่งเตาต้มของนายวาด จลาตทอง เป็นพ่อเลี้ยงจากหนองหอย อ.เมืองเชียงใหม่ แถวนีจะมีเตาต้มอยู่ที่นี้ที่เดียว ตั้งอยู่แถว อบต. ปัจจุบันกลายเป็นโรงชาไปแล้ว ยาสูบพันธุ์ศรีตะบันงา เป็นยาสูบที่มีใบยาวและมีราคาดี เตาต้มอีกแห่งหนึ่งอยู่ทางไปบ้านสะลง คนทางบ้านสะลงบอกว่า ปลูกยาสูบไม่ได้ผลดี เพราะสัตว์ป่าลงมารบกวน เมื่อก่อนมีวอก มีชะนี มีแมลงลงมากินมาก

ระบบการผลิตภายในโฮล่งจะมีการปรับเปลี่ยนด้วยเหตุปัจจัยในหลายด้าน ซึ่งชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนพืชที่ปลูกให้เข้ากับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป เหตุปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ การลดลงของปริมาณน้ำในลำน้ำแมริม แม่ฮาว น้ำแม่เหลาะ ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชใช้น้ำน้อยในฤดูแล้งหรือบางพื้นที่ต้องปล่อยที่นาไว้หลังเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเสร็จ ระบบพืชที่ปลูกในปัจจุบันได้แก่

1.ข้าว - ข้าวโพด

2.ข้าว - ถั่วเหลือง เป็นถั่วเหลืองที่ปลูกในที่นาส่วนใหญ่จะใช้พันธุ์ ส.จ.6 เพราะพันธุ์นี้จะให้ผลผลิตมากกว่าพันธุ์ ส.จ.5 เพราะมีการแตกกิ่งมากกว่า

คนบ้านหนองก่ายรูสีกว่าที่บ้านของตนเองเริ่มเปลี่ยนแปลงมาก ๆ คือช่วงที่ถั่วเหลืองเข้ามาจากถนนที่เป็นดิน เป็นโคลนในช่วงกลางพรรษา ที่แทบจะใช้ไม่ได้ก็เปลี่ยนเป็นถนนดีขึ้น (ทางเมืองออน-ห้วยแก้วพบว่าถนนเริ่มดีเมื่อมีการปลูกยาสูบ)

3.สวนผักริมน้ำ ส่วนใหญ่จะปลูกตามเกาะน้ำแม่ฮาว ซึ่งเกาะตามริมน้ำใครจะเข้าไปปลูกก็ได้ เป็นที่หน้าหมู่บ้าน ไม่เป็นใครคนใดคนหนึ่ง แต่ก็มิที่ไปปลูกประจำ ที่ที่มีคนปลูกประจำอยู่แล้วคน

อื่น จะไม่มาเอา เพราะต่างคนต่างรู้อยู่แล้ว ผักที่ปลูกตามริมน้ำ ได้แก่ กระเทียม หอมแดง ผักกาด ผักขี้หูด ถั่ว กะหล่ำ ผักคะน้า บล๊อคโคลี

ที่นาของโฮ่งแมริม-แม่ฮาวส่วนใหญ่ยังไม่ถูกเปลี่ยนมือเป็นของนายทุน ยังพบระบบการทำนาข้าว การจัดการแรงงานยังมีการเอามือกัน หากแรงงานไม่พอบางคนก็จ้างญาติพี่น้อง ค่าจ้างวันละ 120 บาท แต่ถ้าจ้างคนอื่นจะแพงกว่า เรียกว่า “จ้างต่างขอ” จะเลี้ยงข้าวปลาอาหารด้วย

การทำไม้

การทำไม้ในโฮ่งแมริม-แม่ฮาว ในแต่ละช่วงเวลาดังแต่การเข้ามาสัมปทานป่าโดยบริษัทต่างชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ป่าไม้บริเวณฝั่งตะวันตกของโฮ่งก็อยู่ภายใต้พื้นที่ป่าสัมปทานเช่นเดียวกับป่าไม้บริเวณโฮ่งอื่นๆ การทำไม้มีเรื่อยมาจนสิ้นสุดลงในช่วงที่รัฐตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จนมีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่แดง บริเวณฝั่งตะวันตกของโฮ่งแมริม แม่ฮาวในช่วงกลางทศวรรษที่ 2510 ป่าบริเวณทิศตะวันตกของบ้านสะลงแต่เดิมจะเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ มีไม้ใหญ่เช่น ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้สัก คนเข้าไปทำไม้สัก เอาไม้ซุงออกมาขาย(ที่เข้ามาทำได้เนื่องจากลูกเขยเป็นเจ้าของหน้าทำงานป่าไม้อยู่ด้วย) พ่อบุญศรี พุทธเหมาะสม อายุ 78 ปี บ้านสะลงนอก บอกว่า เมื่อก่อนน้ำห้วยสะลงอุดมสมบูรณ์กว่าปัจจุบันมาก ตั้งแต่มีคนเข้ามาตัดไม้ น้ำก็ลดน้อยลงทุกปี ทางห้วยสัมสูกมีนายทุนเข้าไปทำไม้ แล้วลากไม้มาไว้ที่ปางห้วยสัมสูก ส่วนใหญ่แถบนั้นมีไม้กระยาเลยมาก บ้านดอนเจียงจะตัดไม้เผาด่านไปขายทางสบเปิง ในช่วงของการปลุกยาสูบก็มีการจัดไม้ส่งเดาบ่มเช่นเดียวกัน และที่ป่าหายไปมากก็คือ การถางป่าเพื่อทำบ้านสหกรณ์ ช่วงประมาณ ปี พ.ศ.2517

ฐานทรัพยากร

โฮ่งแมริม - แม่ฮาว ถูกแบ่งดอยออกเป็น 2 ฝั่งคือฝั่งทางตะวันออก ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ม่อน ป่าแพะ และฝั่งทางตะวันตกชาวบ้านเรียกว่า ดอย อันบอกถึงสภาพป่าที่ต่างกัน

ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของดอยแล้ว ดอยฝั่งทางตะวันออกหรือม่อน ป่าแพะ อยู่ในระดับที่ไม่สูงมากนัก พืชส่วนใหญ่ที่มีในป่าแพะคือ ไม้ติ่ง ไม้แะ ไม้เป่า ป่าประเภทนี้จะเป็นแหล่งของตองติ่ง เห็ด ไม่ว่าจะเป็นเห็ดลม เห็ดโมงโก่ง เห็ดแดง เห็ดซอน เห็ดไซ่ห่าน เห็ดเหลียงและก็มีผักดอกก้าน บอนเต่า ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งหรือฐานทรัพยากรที่สำคัญที่เป็นทั้งแหล่งอาหารและรายได้ของคนในโฮ่ง ในกรณีที่เป็นตองติ่ง ชาวบ้านที่ไปดองก็เข้าไปเก็บตองติ่งมาไปขาย ในโฮ่งนี้ก็จะมียาบ้านต้นลาน บ้านดอนทราย บ้านหัวฝาย บ้านเหล้า ต่อมาเมื่อมีการขายที่ให้กับนายทุนและนายทุนเองก็ได้เข้ามาจับจองพื้นที่ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นล็อก ๆ ส่งผลทำให้พื้นที่ดังกล่าวหรือพื้นที่หน้าหมู่บ้านของชาวบ้านหายไป นอกจากนี้ยังส่งผลต่อฐานทรัพยากรที่ชาวบ้านได้อาศัยเพื่อการดำรงชีพลดลง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทำมาหากิน ซึ่งเดิมทีคนในโฮ่งพึ่งพิงอยู่กับป่า แต่เมื่อพื้นที่ถูกจับจองและมีเจ้าของ ชาวบ้านจึงพึ่งพาป่าได้น้อยลงประกอบกับที่เก็บตองติ่งก็ลดลงเช่นกัน

ดอยทางตะวันตก เดิมทีพื้นที่ด้านนี้เป็นป่าดง หรือป่าดิบ ชาวบ้านจะไปปลูกข้าวไร่ที่ดอย
ด้านนี้ ถ้าระดับความสูงมากขึ้นคือตั้งแต่ 600 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นไป จะเป็นพื้นที่ของป่า
เหมี้ยง ป่าแถบนี้ถือได้ว่าเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์เห็นได้จากมีสัตว์ป่าและของป่าจำนวนมาก ป่าด้าน
ตะวันตกนอกจากใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่แล้ว ยังมีห้วยคาที่ชาวบ้านสามารถเกี่ยวมาไฟขายเป็น
รายได้อีกด้วย ห้วยคาจะขึ้นในบริเวณพื้นที่ปลูกข้าวไร่เก่าที่ทิ้งร้างไว้ ชาวบ้านสามารถไปเกี่ยวคา
มาไฟได้ ต่อมาเมื่อที่ดอยทางด้านตะวันตกถูกประกาศให้เป็นเขตป่าสงวน ทำให้คนในท้องถิ่นต้อง
หยุดทำข้าวไร่ ประกอบกับการเข้ามาซื้อที่ดินของนายทุน ทำให้ชาวบ้านหลายคนต้องแปรพื้นที่ไร่ข้าว
หันมาปลูกกล้วย ไม้ไผ่ ลำไย ถั่วเหลือง แทน และพื้นที่เกี่ยวห้วยคาเมื่อสมัยที่ทำข้าวไร่อยู่นั้นก็
ไม่สามารถเข้าไปเกี่ยวห้วยคาได้อีกต่อไป เพราะส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ของนายทุนและอีกเหตุผลหนึ่งคือ
คาจะขึ้นในไร่ข้าวเก่าเท่านั้น ชาวบ้านจึงต้องซื้อคาจากไร่ของนายทุนมาไฟขาย

แม่ใจ ไชยวงศ์ บ้านต้นลาน เล่าว่า “คนหัวบ้านปอกบ้านเจียงไฟใบตองตั้ง ไฟคา เขาไฟ
ทั้ง 2 อย่าง ไปเก็บใบตองตั้งตอนเช้า บ้านเราก็คงตั้งเป็น แต่ไม่มีใครเขาไปเก็บ แม่ไฟ
ใบตองตั้ง ไฟ 4 ไฟ 6 ก็ได้แต่ไม่มีใบตองตั้ง เพราะใบตองตั้งเขาขายเป็นร้อยอัน แม่ไม่ได้
เก็บเขาจะไปเก็บทางป่าแพะ ป่าช้าบ้านดอนเจียง จะเป็นป่าดง สันแม่ตอง ดันขาม ทาง
ตะวันตกไม่มีที่เก็บ เขาไปถางเป็นที่โล่งเพราะเป็นไร่เก่าไม่ค่อยมีไม้ ไร่เก่าที่มีคาเขาก็ไป
ซื้อแต่ไร่แม่ไม่มี ป่าที่เขาไปเก็บใบตองตั้งกับไปเอาห้วยคาเป็นคนละที่ ห้วยคาออกทาง
ตะวันตกออกที่ไร่เก่า

แม่ไปเก็บเห็ดที่สันป่าช้า สันดันขาม ป่าแพะที่เขาเก็บใบตองจะมีเห็ดแดง เห็ดไข่
ห่าน ขาว เหลือง เห็ดถอบ เห็ดฮาดเขาไม่กินเพราะเป็นชน รสชาดขม เห็ดขาว เห็ดใบก็มี
เห็ดน้ำแดง เห็ดแดง เห็ดหอม เห็ดที่เป็นยางเขาไม่กิน มันเบื่อ ผักหวานมีทางไปพระบาทสี่
รอยผักหวานชอบอยู่ที่เย็น ๆ แต่บ้านเราไม่มี เพราะเป็นป่าไร่

เห็ดแดง เห็ดถอบ เห็ดน้ำแดง เห็ดไข่ห่าน ออกเดือน 11-12 แล้วเห็ดหอมออกมาที่
หลัง พอหมดเดือน 12 ก็ไม่มีเห็ด ไข่มดส้มไปเอาเดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 เป็นแมงมัน แม่
ไม่ได้ไปเก็บผักดอยมากนัก แม่ปลูกถั่ว ชะอม ดอกหมาก เอามาลวกกับน้ำพริก ใส่แกงแคกิน
เอง ”

คนบ้านกาดฮาว ออกไปหาเห็ดที่ดอยทางตะวันออกของบ้าน ทางห้วยไคร้ สันดอ์กอน สัน
บวแกวน สันม่วงจุม ส่วนหน่อ เห็ดแดง เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เห็ดหล่ม ไข่มดส้ม

ฐานทรัพยากรที่เด่นชัดในแต่ละพื้นที่เริ่มจากหัวโหล่งลงมาเรื่อยจนถึงหางโหล่ง ดังนี้

1.ห้วยคา – ทางบ้านต้นลานไฟคาขาย ไปเอาคาทางโรงพยาบาลแม่แดง คนบ้านดอน
เจียงที่ไฟคาขายไปเกี่ยวทางบ้านหนองปลาหมัน เมื่อก่อนไปเอาคาตามสวนใครสวนมัน ถ้าเกี่ยวไร่นี้
เสร็จก็ไปเอาอีกที่หนึ่ง รอคายที่เก่าขึ้นก็กลับมาเกี่ยวใหม่ แต่เดี๋ยวนี้ที่สวนที่ไปเอาคาเป็นที่นายทุน
หมดแล้ว คนที่เฝ้าสวนให้นายทุนก็เกี่ยวขาย

คนที่ยังไฟคาขายบางคนก็ไปซื้อเหมาตามสวน ราคา 1,000-2,000 บาท ซื้อเหมาสวน ทาง
บ้านห้วยทราย เกี่ยวมาจนหมด เวลาหาแห้งก็ไปมัดแล้วเอาใส่รถกลับมา ช่วงที่ไปเกี่ยวห้วยคา
ประมาณเดือน 4-เดือน 7 เหนือ คนบ้านดอนเจียงบอกว่า ไฟคา ไฟตองตั้งมานานแล้ว พ่อสม
ตอนขยัน อายุ 57 ปี บ้านดอนเจียง บอกว่า เมื่อก่อนเอาคา เอาตองตั้งหาไปขายทางบ้านผา

หมอน ป่าเหมี้ยงป่าแป๋(เอาไปปลูกโรงเหมี้ยง) ระหว่างต้องดิ่งกับหญ้าคา คนที่ทำบอกว่าต้องดิ่งได้
เงินน้อยกว่า เพราะต้องดิ่งเราเข้าไปเอาได้เลย ดี 4 ตื่นมากไปเก็บต้องดิ่งมาไว้บ้านแล้วเอากองไว้
ต้องดิ่งจะมีขนาดไฟเล็กกว่าหญ้าคา แต่ขายในราคาถูกกว่า คือขายไฟละ 2.50 บาท ขณะที่หญ้า
คาขายไฟละ 5-6 บาท หญ้าคาเอาขายให้บริษัทใช้มุงโรงไม้

2.ต้องดิ่ง – มีทางหัวบ้านดอนเจียง มีตามพะตามป่า ทางป่าช้าบ้านดอนเจียง สันแม่ต้อง
ต้นขาม (ในแพะที่เข้าไปเก็บต้องดิ่งจะมีเห็ดที่เก็บกินได้ขึ้นอยู่ด้วย เช่น เห็ดไข่ห่าน เห็ดขาว
เห็ดเหลือง เห็ดถอบ เห็ดฮาด(กินไม่ได้เพราะเป็นขน มีรสขม) เห็ดน้ำแฉ่ง เห็ดแดง เห็ดหอม)
สันป่าเหว สันอีแอ่ หัวยต้นยาง(ทางทิศตะวันตกกบ้านดอนเจียง)

3.ไม้ไผ่ - มีทั้งไม้ไผ่ ไผ่บง ไผ่ขาง เมื่อก่อนจะเข้าไปหาหน่อไม้ไร่ หน่อไม้บง หน่อไม้ขาง
ทางบ้านสหกรณ์ ปัจจุบันเข้าไปไม่ได้แล้ว ไม้ไผ่ เอามาทำดอก สานแข่ง ไม้ที่เอาทำดอกและสาน
แข่งส่วนใหญ่ใช้ไม้บง ไม้ไผ่ ไผ่บงจะปลูกตามที่ไร่และตามบ้าน

ไม้ข้าวหลาม(ไม้ป้าง) ตัดส่งตลาดหนองดอกที่ลำพูน(ลูกค้าประจำ) บางคนส่งที่ตลาดเมือง
ใหม่ ไม้ข้าวหลามที่แก่เกินไปจะนำมาทำเป็นดอกมัดหอม มัดยาสูบ บางคนไปส่งที่ อ.หางดง เอา
สานหมวก มีมากทางบ้านไร่

4.ผักหวาน – มีทางดอยพระบาท เพราะดอยพระบาทมีอากาศเย็น

5.ไม้ดิ่ง ไม้เหียง – อยู่แถววัดบ้านไร่ ไปเอาไม้กันทางเหนือสันตาด สันถ้ำ (นอกจากไม้
ยังมีหัวบุก เห็ดถอบ เห็ดขาง เห็ดโคน เห็ดแดง) ส่วนไม้กระยาเลยมีทางบ้านห้วยสัมสุข

6.หมาก – เดิมทางบ้านไร่เป็นป่าหมาก แต่หมากที่ปลูกไม่มีคนขาย ไม่มีคนซื้อ และไม่มี
คนกิน ส่วนใหญ่จะเป็นกล้วยมากกว่าที่ได้ขายมากที่สุด

7.สัตว์เลื้อย – เมื่อก่อนหลังจากปลูกข้าวเสร็จก็ไม่ได้ปลูกอะไรต่อ ก็เอาวัว - ควาย ที่เลี้ยง
ไว้ไปปล่อยหากินไว้ตามป่า เอาไปปล่อยทางป่าแฉะ ป่าเปา

ปัจจุบันที่บ้านเมืองก๊ะ ยังพบการเลี้ยงวัวแบบปล่อยป่าให้หากินเอง วัวที่เอามาเลี้ยงเป็นวัว
ขาวพื้นเมือง เอามาจากบ้านธิ เริ่มแรกทางวัดป่าตาราภิรมย์ให้การสนับสนุนในเรื่องทุน เอาวัวมา
ให้เลี้ยง 2 ตัว ถ้าวัวเกิดลูกเป็นตัวเมียก็ให้เอาให้คนอื่นเลี้ยงต่อๆกันไป จนปัจจุบันที่บ้านเมืองก๊ะ
มีวัวประมาณ 500 กว่าตัว วัวที่เลี้ยงจะมีพ่อค้าจากสะลงขึ้นมารับซื้อ

8.สัตว์ป่า – ทางป่าบ้านสะลงมีฟาน วอก ชะนี ตั้งแต่ที่ม้งย้ายมาอยู่ที่กัวคันทนา ตั้งแต่
ประมาณ ปี พ.ศ. 2486-2487 มาตั้งบ้านอยู่ตามขุนน้ำ สัตว์ป่าก็เริ่มหายไป เพราะเมื่อก่อน ถ้า
เข้าป่าไปล่าสัตว์ คนทางสะลงจะไปทางกัวคันทนา เพราะมีสัตว์อยู่ที่นั่นมาก หมูป่า ฟาน กวาง
(จะมีทางเมืองก๊ะ ห้วยสัมสุข ส่วนใหญ่จะมากัดกินข้าวไร่ ห้วยแม่แดง ห้วยมะลิ ห้วยตาดหมอก)
ตัวแน่(รดด่วนต้องรู้วิธีเอา ถ้าเป็นหนอนไม้ขาง ช่วงที่หน่อไม้ขางออกจะอยู่กลางลำต้น ถ้าไปออก
จะอยู่ข้างล่าง)

9.ครั้ง – ที่บ้านเมืองก๊ะเอาครั้งป่ามาปล่อยที่สวนลิ้นจี่ ครั้งจะอยู่ตามไม้ฮ้าง ไม้โฮ คน
ทางบ้านสะลงชอบไปขึ้นมาขาย เอามาขายกิโลกรัมละ 80 บาท ครั้ง 1 กิโลกรัมสามารถปล่อย
ที่ต้นลิ้นจี่ได้ประมาณ 50-60 ต้น จะเริ่มเอาครั้งมาปล่อยประมาณเดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม

หรือจะเอามาปล่อยเดือนพฤษภาคมก็ได้ แล้วจะเก็บช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม มีพ่อค้าจากบ้านปางไโฮ บ้านสะลงมารับซื้อเอาไปขายในเมืองเชียงใหม่

พ่อหลวงบ้านเมืองกะบอกวิธีการปล่อยครั้งว่า ครั้งเวลาปล่อยที่ไม่ต้นไหนไม่ต้นนั้นก็จะตาย ดังนั้นต้องรู้วิธีการตัดแต่งกิ่งต้นไม้ด้วย เพื่อเอาไว้ปล่อยครั้งในปีต่อไปได้ ส่วนการขายครั้งนั้นขายได้ 2 อย่าง คือ ครั้งแห้งและครั้งดิบ ครั้งแห้งต้องเก็บครั้งมาแล้วเอาตากแห้งขายกิโลกรัมละ 50 บาท ส่วนครั้งดิบมีราคาถูกกว่าจะขายกิโลกรัมละ 20 บาท

พ่อหลวงบ้านเมืองกะคนปัจจุบัน
เป็นนักวิจัยให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค

10. กล้วยและส่วนต่างๆของต้นกล้วย ได้แก่ ลำต้น ใบตอง ปลี ผล ทุกอย่างล้วนขายได้และเป็นที่ต้องการของตลาด

ปฏิทินการเพาะปลูกในรอบปี ในสมัยก่อนเริ่มใส่ข้าวไร่ เดือน 8 เมือง ถึงเดือน 9 จากนั้นก็ทำสวนครัวทางบ้าน ทำนาที่ช่วงใกล้เคียงกัน เดือน 8 เดือน 9 เริ่มล่องเหมืองล่องฝาย เอาน้ำเข้านา เดือน 9 ไถนา ปลูกข้าวเดือน 11 สมัยก่อนถือเป็นคติ เดือน 11 เมือง ชาวบ้านจะปลูกข้าวกันหมด เพื่อเชื่อว่าเป็นเดือนดี เรียกว่า “เดือนป้อฮั ป้อนา” ถ้าปลูกในเดือน 12 จะหล้าไป(ข้าวไป) ยังไม่มีการใช้สารเคมี เดือน 12 ไปไร่หมด เอา(ตาย)หญ้าก่อนปลูกข้าวไร่ เดือน เกียง(เดือน1) ข้าวไร่จะออกแล้ว เดือนเกียงแรม ก็เกี่ยว ถ้าปลูกข้าวไร่เดือน 8 พอถึงเดือนยี่เกี่ยวข้าวไร่เสร็จเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นก็มาทำงานกับนาในที่ลุ่ม เริ่มจากการฟันคันทนา แฉวถางหญ้า เดือน 3 เริ่มเกี่ยวข้าวนา เดือน 4 เป็นต้นไปก็ตัดตอเฟือง เตรียมทำสวนแล้ว

การผลิตหลังเสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว พืชที่ปลูกต่อจากนั้นได้แก่ ถั่วเหลือง แต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการปลูกยาสูบ ยาสูบปลูกส่งขายเตาบ่มสะลง ปลูกหอมแดง กระเทียมไว้กิน ถั่วเหลืองก็ขาย

การปลูกยาสูบ หรือชาวบ้านเรียกว่า ยามอญ จะมีคนจากโรงบ่ม เอาเชื้อพันธุ์ ปุ๋ย ยา มาให้ชาวบ้านปลูก แล้วก็เอาไปส่ง หักค่าเชื้อค่าปุ๋ย แद्याสูบที่ชาวบ้านปลูกไว้กินเองนั้นเป็นยาสูบคนละพันธุ์กัน ความแตกต่างของยาสูบทั้งสองพันธุ์ที่ชาวบ้านบอกเล่าคือ ยาสูบที่ปลูกไว้กินเอง

เรียกว่ายาเมือง ไม่ใส่ปุ๋ย ใส่แต่ขี้ไก่ จะมีรสชาติ สุกแล้วไม่ร้อนปาก ไม่เจ็บลิ้น กลิ่นหอม. แต่ยา
มอญมาชอยสุบจะร้อนปากร้อนจมูก เจ็บลิ้น

พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

เวลาปลูกข้าวปลูกนา สมัยก่อนต้องसानดาแหลว โหลง ดาแหลวแม่หม้าย มีฮ้างเทวดา
หรือก้างข้าวแอก" ทำเป็นแท่น บ้างก็เอาไม้บั่ว ไม้ขางมาสาน บ้างก็ใช้ไม้แป้น ทำเป็นที่(วาง)ควัก
เพื่อไว้ ข้าวแอก เวลาที่ข้าวได้ผลดี จะเกี่ยวข้าวที่ปลูก 9 ดัน เอาวางไว้ที่ก้างที่ทำไว้ก่อน เรียกว่า
แอกนา เอาควักไปวางเพื่อบอก เจ้าธรณี เจ้าที่ เจ้านา เรียกว่า เรียกขวัญข้าว มีดาแหลว แล้วต้อง
มีสล่อน้อย ทำไว้ 4 มุม พร้อมกรวยดอกไม้เพื่อใช้ไหว้ บอกกล่าวเจ้าธรณี เจ้าที่

การทำดาแหลวปักไว้ที่นา ชาวบ้านเชื่อว่าดาแหลวจะสื่อความหมายว่านี่ของผี นี่ของคน ทำ
ดาแหลวไว้ เมื่อผีมาเห็นว่าเป็นของผี ก็จะเว้นไปเสีย ถ้าไม่มีดาแหลว ผีจะมาหว่านกล้าหญ้า และถือ
ว่าเป็นของผี การทำพิธีกรรมนี้กับข้าวไร่ก็มีบ้าง

ข้าวหิด-กู่ข้าว

การปลูกข้าวนาพันธุ์พื้นเมืองในสมัยก่อนจะให้ผลผลิตน้อยกว่า ข้าวพันธุ์ส่งเสริม แม้ว่า
ชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่เพื่อให้ได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปีก็ตาม แต่บางครั้งก็ยังไม่เพียงพอ
หลายคนไปรับจ้างเพื่อหาเงินมาซื้อข้าว หรือบางคนก็หยิบยืมจากญาติพี่น้อง แต่บางคนก็จำเป็นที่
จะต้องไปกู้ข้าวหรือยืมข้าวกับคนมั่งมีที่มีข้าวเหลือกิน ซึ่งบางคนก็ให้ยืมแต่ต้องมีการติดดอกจาก
ข้าว การกินขี้ดอกข้าวของคนมั่งมีจะถูกตอบโต้จากคนจนหรือคนกู้ข้าวด้วยการกล่าวขวัญถึง ว่า
ท้ายที่สุดคนที่กินขี้ดอกข้าว ซึ่งเสมือนเป็นการขูดรีดกับคนที่เดือดร้อนว่า ต่อไปครอบครัว ลูกหลาน
ของคนเหล่านี้ก็จะได้รับเคราะห์กรรม และมีเรื่องเล่าว่าสมัยที่ครูบาศรีวิชัยมาแะที่บ้านหนองก่าย
ท่านจะไม่รับบิณฑบาตคนที่ให้กู้ข้าว กินดอกข้าว และพ่อหนานแก้ว ชลอม อายุ 75 ปี บ้านหนอง
ก่าย เล่าว่า

"ยืมข้าวก็เคยยืม คนที่ไม่มีก็ยืมกันกิน ยืมที่คนมี แต่ว่าข้าวออกมาแล้วก็เอาไปคืน คนมี(ใน
สมัยนั้นหมายถึงคนที่มั่งมีที่นามาก และมีข้าวเหลือกิน) บ้านเราก็มียืมน้อยดาล บ้านทางดก
ตายไปแล้ว กินขี้ดอกข้าว เป็นบ้านห่างไปหมด ลูกเด้าก็หายไปหมด ถ้าใครไปยืมข้าว 10 ถึง
ต้องคืน 20 ถึง (สิบแดนชาว) คนที่ใช้ไม่หมด เอาเข้าๆ เขาก็ไม่ให้มัน แก่มาๆ ก็ตาย เมียยัง
ลูกเด้าก็ชิงเอาของไปซะ ลูกหนึ่ไปอยู่ที่อื่น ขายบ้านลูกเด้าก็เอาไป แม่ไม่ได้อะไรซักอย่าง ไป
อยู่กับลูก ตายอยู่กับลูก ลูกเด้าไม่ถูกกัน คนหนึ่งไปอยู่ห้วยทราย คนหนึ่งไปอยู่หนองบัว อีก
คนก็อยู่เวียง "อันเนี้ยเป็นกรรมข้าว กรรมที่ สิบส่วยชาวนะ มาตอบแทน ไม่ให้ได้ปะได้พบ
กัน"

คนบ้านเราเวลากันข้าวนอกจากกู้ข้าวแล้ว ไปซื้อแมร์มโน่น บ้านอะไรไม่รู้ พ่อไม่รู้เรื่อง ซื้อกับ
ใครไม่รู้ "พกสตางค์ไป คนเฒ่าพูดว่า 3 กือกเก้อ (กือกอกลูมิเนียม) 1 แถบ ไปซื้อมากิน แพงเสีย
งอย่าง" บ้านเรา ข้าวไม่ค่อยมาก นาไม่ได้บักไม่ได้เบ็ก ที่จะบักเบ็กได้มีแต่ที่โง้ง กับที่ราบ
ข้าวก็ได้น้อย สมัยก่อนปลูกข้าวลาย ข้าวผา ข้าวแก้วขาว ข้าวกล้วย แต่เดี๋ยวนีไม่มีแล้ว มี
แต่ กข 6 ข้าวเหลืองสันป่าตอง

บ้านเราไปเอาข้าวจากยางก็มี ข้าวเขานัก เพราะเขาทำไร่ เป็นสันสองสันโน้น ทางเราทำ 2
ดวง 3 ดวง เลี้ยงไถ่ ก่เลี้ยงไถ่ ข้าวดีไปเกี่ยวมา ก็ตาก ตากก็เอามาสี กินไป กินไป ไปซื้อ
หรือไปขอไม่รู้ / ล่ะก็มีบางที่ที่มีข้าวนัก “

ผู้ให้สัมภาษณ์
พ่ฮานแแก้ว ชลอม
อายุ 75 ปี
บ้านหนองก่าย

การผลิตในอดีต

ห้วยแก้วเป็นโหล่งที่อยู่ติดกับพื้นที่ป่าเหมี้ยง ประกอบกับพื้นที่การเพาะปลูกของห้วยแก้วมีไม่มาก ดังนั้นจากการสัมภาษณ์ พบว่า คนห้วยแก้วมีความสัมพันธ์อยู่กับคนที่อยู่ทางป่าเหมี้ยง ส่วนหนึ่งเพราะเป็นคนทางดอยสะเก็ดย้ายขึ้นไปทำเหมี้ยง และคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในห้วยแก้ว ส่วนหนึ่งเป็นคนจากดอยสะเก็ดเช่นเดียวกัน ทำให้คนทางห้วยแก้วส่วนใหญ่จะขึ้นไปเอาเหมี้ยงลงมาแลกข้าวคนเมืองออน บางคนเป็นพ่อค้ารับซื้อเหมี้ยงแล้วใส่วัวต่างลงไปขายที่สาংเหมี้ยงดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นสาংรับซื้อเหมี้ยงจากป่าเหมี้ยงทางฝั่งตะวันออกเกือบทั้งหมด และคนที่มารับซื้อเหมี้ยงช่วงนั้นเป็นคนจีนเกือบทั้งหมด

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 มีการตัดถนนสายเชียงใหม่-เชียงราย ทำให้การค้าเหมี้ยงเริ่มมีการขนส่งที่สะดวกขึ้นเพราะถนนหนทางที่สะดวกขึ้น ช่วงนั้นทำให้จำนวนวัวต่างที่มีเริ่มลดลงไป และการค้าเหมี้ยงก็เริ่มลดลง แรงงานการทำเหมี้ยงเริ่มหายและกลายเป็นแรงงานข้างนอกมากขึ้น ซึ่งเป็นปัญหาที่พบกับคนที่ทำสวนเหมี้ยงทางแมริมเช่นเดียวกัน

ในช่วงที่มีการค้าเหมี้ยงต่างวัว บ้านห้วยแก้วเป็นบ้านที่เป็นปางปลดวัวต่างและพักแรมของพ่อค้าเหมี้ยง ก่อนจะผ่านไปบ้านปาง(ปาง)ก่อง ปาง(ปาง)ไม้เลียบเหือ บ้านศาลาปางสัก บ้านกาดขี้เหล็ก แล้วเอาเหมี้ยงไปลงที่บ้านหนองบัว ดอยสะเก็ด ปัจจุบันเส้นทางวัวต่างเดิมไม่มีคนเดินทางมากแล้ว เนื่องจากมีการตัดเส้นทางใหม่จากถนนสายเชียงใหม่-เชียงราย

นอกจากการค้าเหียงแล้ว โหล่งห้วยแก้วมีการผลิตข้าวไร่เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณช่องเขาที่มีขนาดยาว มีที่ราบในการเพาะปลูกไม่มาก และปริมาณน้ำแม่ลายที่ไหลผ่านไม่มากตลอดปี ดังนั้นพืชที่ปลูกจึงเป็นพืชที่ต้องการน้ำน้อย

ดังนั้นการผลิตส่วนใหญ่จึงเป็นการทำข้าวไร่ ซึ่งเป็นการผลิตในที่สูงขึ้นไปอีก พื้นที่ปลูกข้าวไร่มากที่สุดของบ้านห้วยแก้วอยู่ทางทิศใต้ติดกับดอยสามหงก บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยบกปัจจุบัน

คนห้วยแก้วสัมพันธ์กับคนที่อยู่ทางป่าเหียงที่ลงมาทำข้าวไร่ที่บ้านปางฮ่อม บ้านปางแก คือ มีการไปแลกเอาพันธุ์ข้าวไร่มาปลูก ส่วนใหญ่พันธุ์ข้าวไร่ที่ปลูกทางบ้านห้วยแก้วเป็นข้าวกาบขาง ข้าวฮ้าว และข้าวขาว จะมีการแบ่งพื้นที่ปลูกเป็นล๊อค ไม่ปลูกปนกัน นอกจากข้าวไร่จะมีการปลูกผักแซม เช่น ผักกาด ถั่วลิสง ถั่วฝักยาว ข้าวโพด

นอกจากไร่ข้าวยังมีการปลูกอ้อยในพื้นที่ดอนไม่สูงมาก โหล่งห้วยแก้วเริ่มปลูกอ้อยตั้งแต่ง่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อ้อยที่ใช้ปลูกช่วงนั้นเรียกว่า “อ้อยหก” เป็นอ้อยที่มีลำต้นใหญ่ ลำปล้องของต้นอ้อยไม่แข็ง และให้น้ำอ้อยมาก ดังนั้นคนบ้านห้วยแก้วจึงอีดน้ำอ้อยและเคี้ยวน้ำอ้อยแลกเหียงทางป่าเหียงหรือแลกข้าวทางโหล่งเมืองออนบ้าง และบางครั้งส่งไปขายที่ดอยสะเก็ด โดยใช้เส้นทางการค้าขายเส้นเดียวกับเส้นทางวัวต่างที่เอาเหียงลงไปขายที่สาางเหียงบ้านหนองบัวดอยสะเก็ด ะยะหลังมีการนำอ้อยน้ำตาลเข้ามาให้ปลูก แต่อ้อยน้ำตาลให้น้ำอ้อยน้อยกว่าอ้อยหก และปล้องอ้อยแข็งกว่าทำให้อีดน้ำอ้อยได้น้อย คนทางห้วยแก้วก็เลิกปลูกกันไป หลังจากเลิกปลูกอ้อยก็ปรับพื้นที่ปลูกอ้อยบางส่วนเป็นพื้นที่นาเพื่อปลูกข้าวนา ซึ่งแรกๆนั้นเป็นการปลูกข้าวพื้นเมืองทั่วไป

จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2500 ยาสูบเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่เพาะปลูกมาจากโหล่งเมืองออน การเข้ามาของยาสูบทำให้เกิดการใช้วัวล่อเพื่อบรรทุกยาสูบเข้าโรงบ่มใบยาสูบ โดยคนที่นำวัวล่อเข้ามาในโหล่งห้วยแก้วเป็นคนทางบ้านม้า จ.ลำพูน โดยมีการตั้งสถานีบ่มยาสูบขึ้นทางทิศใต้ของบ้านห้วยแก้วใกล้กับบ้านสหกรณ์ 5 แต่การปลูกยาสูบในห้วยแก้วมีจำนวนไม่มากเท่าเมืองออน บริษัทที่เข้ามาตั้งสถานียาสูบที่ห้วยแก้ว คือ บริษัทเทพวงศ์ จำกัด การเข้ามาของยาสูบทำให้มีการตัดถนนผ่านดอยสามหงกขึ้นมาครั้งแรก ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการขนส่งใบ

หลังจากการเข้ามาของยาสูบชาวบ้านห้วยแก้วก็เริ่มเข้าสู่ระบบ contract farming พร้อมกับโหล่งเมืองออนและพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นหลังจากการผลิตยาสูบจึงมีการนำถั่วเหลืองเข้ามาปลูก แต่ปลูกได้เพียง 2-3 ปี ชาวบ้านก็เลิกปลูกเนื่องจากไม่คุ้มกับการลงทุน และผลผลิตไม่ค่อยดี และเปลี่ยนมาปลูกข้าวโพด ถั่วแระ และหญ้าหวาน แต่ปรากฏว่า พืชที่นำเข้ามาปลูกเหล่านี้ได้ผลผลิตไม่ค่อยดี ชาวบ้านขาดทุนกันมาก จนเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา คนจากกำแพงเพชรได้เข้ามาปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และปรากฏว่าได้ผลดี คนในโหล่งห้วยแก้วจึงปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อส่งขายกันจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการปลูกโกสน ทำให้ที่นาในโหล่งบ้านห้วยแก้วปัจจุบันเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกโกสนเกือบทั้งหมด สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การปลูกไม้ดอกไม้ประดับอยู่ได้

เนื่องจาก การเพิ่มจำนวนบ้านจัดสรรมากขึ้น ประกอบการมีตลาดอยู่ในเขตต่างจังหวัด หรือบาง
คนมีลูกค้าประจำอยู่ที่ภาคต่าง ในเมืองเชียงใหม่

ในขณะที่บ้านแม่เตาดินไม่ได้ปลูกไม้ประดับเหมือนห้วยแก้ว แต่ปลูกข้าวสลับกับข้าวโพด
หรือถั่ว เพราะบ้านแม่เตาดินถือว่าเป็นบ้านที่อยู่กลางน้ำ ก่อนที่น้ำแม่ลายจะไหลไปลงที่บ้าน
โป่งกุ่ม

โหล่งห้วยแก้วเป็นพื้นที่ผ่านขึ้นไปหมู่บ้านแม่กำปอง ซึ่งปัจจุบันเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิง
อนุรักษ์ที่นายทุนจากข้างนอกเข้าไปซื้อที่เพื่อสร้างรีสอร์ท ดังนั้นพื้นที่บ้านห้วยแก้ว ลงมาจนถึง
บ้านโป่งกุ่ม จึงถูกนายทุนกว้านซื้อที่ไว้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นคนที่ทำนาในโหล่งห้วยแก้วบางส่วนที่
ขายที่ไปแล้วต้องทำนาโดยการเช่าที่นายทุน

การผลิตในที่ดอน

ข้าวไร่ - คนบ้านห้วยแก้ว ปางก่อง ไปทำข้าวไร่ที่ ห้วยหวาย ดอยแม่นางห้วย ดอยแม่
นาตอนใหญ่ ดอยแม่นาตอนน้อย ห้วยไซ ห้วยต้นห่าน ดอยห้วยแล้ง ดอยห้วยบก
คนทางบ้านแม่เตาดินไปทำข้าวไร่ทาง ดอยห้วยฮ่อม ข้าวไร่จะปลูกตามดอยห้วยข้าวหลาม ห้วย
หอย ห้วยต้นกว๊าก พันธุ์ข้าวไร่ที่ปลูก เป็นข้าวฮ้าว(ปลูกแล้วได้ข้าวมากที่สุด แต่ข้าวไม่ค่อยหอม
เวลาฟาดข้าวจะหลุดยาก เพราะต้นข้าวจะเหนียว) ข้าวแดงน้ำหมาก (เปลือกข้างนอกสีดำ เม็ด
ข้าวข้างในสีแดง) ข้าวกว๊าก (เปลือกสีดำ เม็ดข้าวข้างในสีขาว) บนไร่ข้าวก็จะปลูกผักแซมด้วย
เช่น ถั่ว บวบ ผักกาด งาดำ ที่ที่ปลูกข้าวต้องเลือกเอาที่มีใบไม้ทับถมกันบ้าง ส่วนใหญ่จะปลูก
กันตามเหิมดอย (ด้านข้างของดอย)

การผลิตในที่นา

โหล่งห้วยแก้ว

แต่เดิมมีการปลูกข้าวกับข้าวไร่ เพราะมีพื้นที่ราบไม่มากนัก และข้าวที่ปลูกเมื่อก่อนก็ไม่
พอกิน ข้าวหวัดก็ต้องไปขอยืม ขอซื้อข้าวจากคนบ้านหนองหอย บ้านหัวฝาย บ้านป่าไผ่ พ่อ
ทองคำ จันทวรรณ อายุ 74 บ้านห้วยแก้ว บอกว่า เมื่อก่อนอายุประมาณ 16-17 ปี(พ.ศ.2480-
2481) ไปขอซื้อข้าวต้องนั่งพับเพียบขอซื้อข้าวเขา เพราะเมื่อก่อนคนที่มีข้าวถือเป็นเจ้าเงิน เจ้าคำ
บ้านเราเมื่อก่อนถ้ามีงานปอย จะมีแขกมานั่งขอข้าวเป็นแถว มานั่งรอแจกข้าวห่อ แต่เดี๋ยวนี้ยาก
ไม่มีแล้ว เพราะคนที่ซื้อหวัดข้าวไม่มีกินเมื่อก่อนเป็นคนที่ไม่มีไร่นา

พันธุ์ข้าวที่พบที่ใช้ปลูกเมื่อก่อนทางบ้านห้วยแก้ว-ปางก่อง 1.ข้าวปี 2.ข้าวแก้วดอ 3.ข้าว
เหมย(ข้าวเม็ดแข็ง ระบายเคือง) 4.ข้าวโก้มหาว 5. ข้าวดอ 6. ข้าวฮ้าว(ข้าวไร่) 7.ข้าวผา (เม็ด
จะเลื่อมมัน กลี้ยงไม่มีขน) 8.ข้าวกำปะดำน 9.ข้าวกาบซาง(ข้าวไร่) 10.ข้าวขาว(ข้าวไร่)

พันธุ์ข้าวที่ต่างจากข้าวไร่ ที่บ้านแม่เตาดินมีพันธุ์ข้าวนาที่ปลูกหลายพันธุ์ 1.ข้าวผาเหนียว
2 ข้าวผาดอ 3.ข้าวผาปุง 4.ข้าวอินางเก้า(ข้าวจะระบายเคืองมาก เป็นข้าวเม็ดปุม ต้นข้าวสูง)

ก่อนจะมีการเอาอ้อยเข้ามาปลูกคนทางห้วยแก้ว-ป่าก่อง หลังจากทำนาแล้วจะขึ้นไปรับจ้างเก็บเหมียงที่ป่าเหมียง ไปอยู่กับพ่อเลี้ยงสวนเหมียง เก็บจนกว่าเหมียงจะหมดแล้วก็กลับลงมาทำนา

1.ข้าว-อ้อย มีการนำอ้อยมาปลูก อีตอ้อย ทำเป็นน้ำอ้อย เอาไปแลกข้าวทาง บ้านออนหลวย - บ้านห้วยฝาย และเอาขึ้นแลกเหมียงทางป่าเหมียงข้างบน

2.ข้าว-ถั่วดิน

3.ข้าว-ยาสูบ เริ่มปลูกยาสูบ พ่อเลี้ยงที่เอายาสูบมาลงที่ห้วยแก้วครั้งแรกขยายพื้นที่มาจากโหล่งเมืองออน แล้วมีการตั้งเตาบ่มที่บ้านแม่แพม พ่อพลอย แสงบุญเรือง อายุ 78 ปี บ้านห้วยแก้ว บอกว่า บริษัทที่เข้ามาตั้งโรงบ่มใบยาสูบที่บ้านแม่แพมชื่อบริษัทเทพวงค์ มีเนื้อที่ประมาณ 90 ไร่ คนงานที่มีช่วงนั้นประมาณ 50-60 คน ปี พ.ศ.2520 ทางผู้ใหญ่บ้าน กำหนดพ่อบุญช่วย และบริษัท มีการเอารถแทรกเตอร์มาทำถนนขึ้นที่ดอยสามหงก เข้ามาถึงห้วยแก้ว (คาดว่า การตัดถนนช่วงนั้นนอกจากเรื่องการขนส่งยาสูบแล้ว น่าจะมาจากปัญหาเรื่องของคอมมิวนิสต์ด้วย เพราะเป็นช่วงที่มีการสร้างบ้านสหกรณ์ทั้งในโหล่งเมืองออน และโหล่งห้วยแก้ว จากคำสัมภาษณ์ของพ่อแก้ว บุญเป็ง อายุ 68 ปี บ้านห้วยแก้ว บอกว่า ประมาณ พ.ศ.2518-2519 คอมมิวนิสต์เข้าแม่กำปอง คนบ้านห้วยแก้วส่วนหนึ่งที่ค่อยมีกินไปเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์รับจ้างถางหญ้าวันละ 5-6 บาท บางคนก็รับจ้างขนฝืน ไปตามดอย อย่างพ่อแก้วก็เคยรับจ้างขนฝืน การขนฝืนจะขนไปตามดอย อย่างพ่อแก้วจะไปเอาฝืนที่บ้านแจ่มแล้วเอาลงมาขายทางออนหลวย คนทางออนหลวยจะเอาขายต่อให้กับคนทางลำปาง บางครั้งเอาให้ลูกจ้าง จนลูกจ้างบางคนที่อยู่บ้านออนหลวยติดฝืนก็มี)

4.ข้าว-ข้าวโพด-ถั่วแระ ปัจจุบันไม่มีคนทำแล้ว เนื่องจากได้ผลผลิตไม่ดี และขาดทุนจึงเลิกประมาณปี พ.ศ. 2540

5.ข้าว-หญ้าหวาน หลังจากปลูกถั่วแระ ปลูกข้าวโพดไม่ได้ผลมีการนำหญ้าหวานมาปลูกปลูกได้ประมาณ 1-2 ปีก็เลิก เนื่องจากหญ้าหวานที่ปลูกจะส่งออกญี่ปุ่น แต่มีครั้งหนึ่งที่ตรวจพบว่ามีการเอาอย่างอื่นปนหญ้าหวานไปด้วย ญี่ปุ่นก็เลิกสั่งนำเข้าหญ้าหวาน ตั้งแต่นั้นมาก็เลิกปลูกกัน แล้วหันมาปลูกไม้ดอกไม้ประดับ(ปัจจุบันเลิกหมดแล้ว)

6.ข้าว-ต้นสน/ไม้ดอกไม้ประดับ ปี พ.ศ. 2541 เริ่มนำเอาไม้ดอกไม้ประดับมาปลูกปัจจุบันที่นาเกือบทั้งหมดในบ้านห้วยแก้วกลายเป็นพื้นที่ปลูกต้นสน นาที่เอาปลูกต้นสนจะมีการปลูกข้าว ดังนั้นคนที่ทำต้นสนทั้งหมดจะต้องซื้อข้าวจากข้างนอกกิน ราคาต้นสนที่ปลูกขายวัดตามความสูงของต้น คือ เมตรละ 50 บาท ถ้าต้นสนสูง 2 เมตร ก็ขาย 100 บาท

ช่วงที่มีการเอาไม้ดอกไม้ประดับนี้ มูเซอ คนไทใหญ่ (มาจากเชียงราย) คนทางบ้านสหกรณ์ 6 และคนบ้านห้วยแก้วเป็นแรงงานรับจ้างขุดต้นไม้

โหล่งโป่งกุ่ม

1.ปลูกข้าว - ข้าวไร่ พันธุ์ข้าวที่พบปลูกที่บ้านโป่งกุ่ม สมัยที่ยังปลูกข้าวเมืองอยู่ 1.ข้าวผา ผึ้ง (เป็นข้าวเม็ดยาว ตอนหลังเรียกว่า ข้าวเกษตร) 2.ข้าวเหนียว 3.ข้าวโอ๊ตโท ข้าวงาม พวงใหญ่ 4.ข้าวแตงน้าหมาก 5.ข้าวกาบขาว(ข้าวไร่)

2.ข้าว-ถั่วดิน อ้อยทา สะอาดล้วน อายุ 103 ปี บ้านแม่โป่ง บอกว่า ถั่วดินเข้ามาที่แม่โป่งก่อนที่จะมาปลูกจะเข้ามาตอนที่ปลูกถั่วดินคนทางบ้านลงได้ บ้านลงเหนือเป็นคนมารับซื้อ ถึงละ 10-12 บาท(ประมาณ 2453-2458 ตอนที่อ้อยทากำลังเริ่มปลูกถั่วดินอายุประมาณ 10 กว่าปี)

3.ข้าว - ยาสูบ ยาสูบปลูกยาลิสมอน เอาส่งโรงบ่มฟ่อเลี้ยงเสริม แม่ลำจวนที่ดินดอยกีด นอกจากยาลิสมอนแล้ว ปลูกยาสูบที่เป็นยาเมืองเรียกว่า “พันธุ์หางไก่” ปลูกยาเมืองไว้กินไม่มาก ต้องปลูกคนละที่กับยาลิสมอน ยาเมืองจะมีกลิ่นฉุน(ขึ้น)กว่ายาลิสมอน ยาลิสมอนจะ

การทำไม้

พ.ศ.2510-2520 เป็นช่วงที่ชาวบ้านรับจ้างตัดไม้เพื่อขายกันมาก ทำให้ต้นไม้ในป่าลดลง และมีนายทุนจากข้างนอก(ลำพูน เชียงใหม่ ดอยสะเก็ด) เข้ามาซื้อไม้เอาไปขาย ชาวนั้นชาวบ้านก็ไปรับจ้างเลื่อยไม้ ช่วงนั้นเอารถมาลากไม้ออกไป สอกละ 1-2 บาท คนที่มาเอาไม้จะเอารถเข้ามาขนไม้ออกไป (ช่วงนั้นถือว่าเป็นการทำไม้เถื่อน)

บ้านแม่เตาดินไปตัดไม้ทางดอยห้วยดุ่ม ห้วยหวาย ส่วนทางบ้านห้วยแก้วไปตัดไม้แถวห้วยดินดำ ไม้ที่ตัดส่วนใหญ่เป็นไม้เหียง ไม้ตึง ไม้แดง

พ.ศ. 2532 คนในตระกูลชินวัตรท่านหนึ่งได้ขอเช่าพื้นที่ป่าบ้านห้วยแก้วจากกรมป่าไม้ 235 ไร่ เพื่อปลูกไม้ผล และมีการนำรถแทรกเตอร์เข้ามาไถป่าพร้อมคนงานกว่า 200 คน ชาวบ้านห้วยแก้วไม่สามารถเข้าไปเก็บเห็ด เก็บหน่อได้ ส่วนทางบ้านแม่เตาดินเดือดร้อนเรื่องน้ำ เพราะ ดินโคลน ทวาย ไหลลงน้ำแม่ลาย และไหลเข้าที่นาคนบ้านแม่เตาดิน จนมีการร้องเรียนเพื่อเอาป่าคืนมาโดยชาวบ้านแม่เตาดิน และบ้านห้วยแก้ว

ระบบภาคและการแลกเปลี่ยน

โหล่งเมืองออน

ภาคและภาคนัดใน

ภาคในโหล่งเมืองออนมีอยู่ 2 ที่ คือ

1.ภาคบ้านออนหลวย เป็นทั้งภาคเช้าและภาคเย็น ภาคตอนเช้าเป็นภาคอาหารสุก นอกจากนี้ก็มีแม่ค้าที่เอาผักตามบ้านมาขายอีกด้วย ส่วนภาคตอนเย็นเป็นภาคขายผักและของป่าตามฤดูกาล ภาคที่บ้านหลวยคาดว่าจะมีมาไม่นานเพราะคนที่มาจ่ายภาคบ้านหลวยได้แก่ บ้านดอนทราย บ้านห้วยฝาย บ้านออนหลวย (เมื่อก่อน คนบ้านออนกลางก็มาจ่ายภาคที่บ้าน

อ่อนหลวยเหมือนกัน ดังคำสัมภาษณ์แม่อ่อน กันตีมูล บ้านอ่อนกลางที่ว่า เมื่อก่อนถ้าคนบ้าน กลางมาซื้อของที่บ้านอ่อนหลวย แม่ค้าบ้านหลวยจะมองตั้งแต่เท้าถึงศีรษะ)

เดิมทีกาตบ้านอ่อนหลวยไม่มี จะมีคนบ้านร้องวัวแดงหาบของมาขายเป็นวันๆ ถ้าจะซื้อ จำพวกปลาร้า กะปิ น้ำปลา ก็ไปซื้อที่กาตยาคำซึ่งเป็นร้านขายของย่อย ของที่เอามาขายจะไป รับมาจากสำนักกำแพงอีกทีหนึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าย่อยเช่น บ้านแม่คำ บ้านแม่ดา(มีของมาก ที่สุด รวมไปถึงจอบ เสียม เสื้อผ้า) บ้านหมอชัย(เป็นหมอยาแผนโบราณ ฉีดยาให้คนไข้ อยู่เยื่อ ไปทางใต้ใกล้กาตอ่อนหลวยปัจจุบัน) บ้านแม่ก้อม-หมอลาด

2. กาตบ้านเปาสามขา ส่วนใหญ่เป็นคนบ้านเปาสามขา บ้านแม่เลน บ้านวากจะไปซื้อ ของ ในปัจจุบันนอกจากกาตแล้วยังมีร้านค้าย่อยขึ้นมามากมายหลายร้าน ซึ่งแต่เดิมที่บ้านเปา สามขาไม่มีร้านค้าย่อย ส่วนคนที่เอาของมาขายเป็นคนบ้านสำนักกำแพง ซึ่งเป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียน บ้านอ่อนหลวย มาแต่งงานกับคนบ้านเปาสามขา จึงได้มาตั้งร้านขายของอยู่ที่บ้านเปาสามขาด้วย ในสมัยที่อยู่บ้านอ่อนหลวยก็ลงมาซื้อของที่บ้านเปาสามขา ส่วนใหญ่ของที่เอามาขายในตอนนั้นก็จะเป็นจำพวก เกลือ กะปิ น้ำปลา จอบ เสียม ฯลฯ

กาตนัดในโฮ่งมียอยู่ 2 ที่ คือ

1. กาตนัดบ้านอ่อนหลวย มีกาตนัดตอนเช้าของทุกวันอังคาร และเลิกกาตประมาณ 11 โมงเช้า เพิ่งมีกาตนัดมาได้ 2 ปี

2. กาตนัดบ้านริมอ่อน-เปาสามขา เป็นกาตนัดวันอาทิตย์

การแลกเปลี่ยน - ค้าขาย

โฮ่งเมืองอ่อนเป็นโฮ่งที่มีพื้นที่ติดกับเขตป่าเหมี้ยงทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเรื่อยลงมา ซึ่งทำให้พบว่าคนที่อยู่ในโฮ่งเมืองอ่อนนั้นมีความสัมพันธ์กับคนที่มีบ้านอยู่บนป่าเหมี้ยง

คนเมืองอ่อนส่วนใหญ่จะหาบข้าวขึ้นไปแลกเหมี้ยงที่ป่าเหมี้ยงทั้งนี้คนในโฮ่งเมืองอ่อนมี พื้นที่นาจำนวนมาก โดยเฉพาะคนบ้านอ่อนหลวยและบ้านหัวฝาย ข้าวที่หาบไปแลกนั้นจะเอาไป แลกที่ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง ป่าเหมี้ยงแม่ลาย ในบางครั้งก็ไปแลกเหมี้ยงที่ป่าเหมี้ยงขุนอ่อน ป่า เหมี้ยงขุนทา เพราะเนื่องจากบนพื้นที่ป่าเหมี้ยงไม่สามารถปลูกข้าวได้แม้กระทั่งข้าวไร่ แต่ก็ยังมีบ้างที่ คนป่าเหมี้ยงลงมาทำข้าวไร่บริเวณ ปางส้ม ปางแก ซึ่งอยู่ต่ำกว่าป่าเหมี้ยงลงมาอีก

บ้านปางไม้ตะเคียน - ป่าเหมี้ยงแจ้ซ้อน (ลำปาง) ขุนอ่อน ขุนทา แม่ว่อง

บ้านหัวฝาย - ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง แม่รวม ขุนอ่อน ขุนทา แม่ว่อง

บ้านอ่อนหลวย - ป่าเหมี้ยงบ้านป๊อก แม่กำปอง แม่ลาย แม่รวม ขุนอ่อน

บ้านป่าตัน - ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง แม่ลาย บ้านป๊อก ขุนอ่อน

บ้านอ่อนกลาง - ป่าเหมี้ยงแม่ลาย แจ้ซ้อน (ลำปาง) ขุนทา แม่ว่อง

บ้านเปาสามขา-ริมออนใต้ - ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง แม่ลาย

บ้านแม่เลน - ป่าเหมี้ยงขุนทา

บ้านวาก - ป่าเหมี้ยงแม่กำปอง

โหล่งแม่วิม-แม่อ้าว

กาด และกาดนัด

กาดหนองแขวน เป็นกาดในอดีตที่มีเรื่องราวเล่าว่า เดิมทีบริเวณกาดหนองแขวนไม่มีบ้านคนอาศัยอยู่ เจ้ากุลิเชียงใหม่เป็นผู้ที่เข้ามาเบิกที่นาทำเป็นตลาด ต่อมาจึงเป็นเจ้าของกาดหนองแขวน บางคนก็บอกว่า คนที่มาตั้งกาดหนองแขวนเป็นเจ๊กมาจากเชียงใหม่ ชื่อพ่อแนบ กันภัยแรก ๆ ได้นำเอาข้าวสาร เสื้อผ้า กระป๋อง ปลากระป๋อง ปลาหู มาขาย และได้เริ่มมีการเก็บค่ากาดเมื่อประมาณ 3-4 ปี สำหรับคนที่เก็บค่ากาดคือ ผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงเดือน 11-12 กาดหนองแขวนมีของป่าจำพวก หน่อไม้ เห็ด (เห็ดแดง เห็ดเหลือง เห็ดไข่ห่าน เห็ดถอบ ซึ่งมีมากที่ดอยพระบาท) ผักกูด หลี่บอน (คนบ้านเอืยกเอาลงมาขาย) ในปัจจุบันกาดหนองแขวนได้ยุบตัวลง ยังคงเหลือเพียงกาดที่เกิดขึ้นมาใหม่ในโหล่งแม่วิมแม่อ้าว

กาดในปัจจุบันที่เกิดขึ้นนั้นไม่ว่าจะเป็นกาดหนองก่าย กาดสันป่าตึง กาดสะลงงใน กาดสะลงงนอก กาดเหมืองผ่าและกาดสันป่าตึงที่มีเรื่องราวร่ำรือในอดีตได้ได้มีการด่อนว้าว-ควายจากเมืองปายมาขายที่กาดสันป่าตึง และที่กาดสันป่าตึงไม่ค่อยมีคนเอาของมาขายในกาดเพราะว่าเมื่อก่อนนั้นเวลาที่เก็บผักได้ก็จะหาบมาขายตามบ้าน แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการตั้งกาดขึ้นมาชาวบ้านก็เริ่มนำผัก นำของมานั่งขายส่วนใหญ่เป็นผักจากสวนครัว ผักจากห้วย/ลำเหมืองบางส่วนเป็นผักที่มาจากกาดเมืองใหม่ และอีกส่วนหนึ่งมาจากกาดแม่มาลัย อีกทั้งคนที่นำผักต่าง ๆ มาขายก็เป็นคนที่อาศัยอยู่ในโหล่งแม่วิม - แม่อ้าวเช่นกัน(ดังที่แสดงในตาราง)

ตารางแสดงผักที่วางขายในตลาด

ผักจากสวนครัว	ผักจากห้วย/ลำเหมือง	คนที่นำสินค้ามาขาย	คนซื้อ
ถั่วฝักยาว	หน่อไม้สีสุก	บ้านสันป่าตึง	บ้านสะลงงนอก
มะเขือ	หน่อไม้หวาน	บ้านสันป่าตึง (ขายปลาไหลเนื้อหยุ)	บ้านสะลงงใน
ผักตำลึง	ไม้ข้าวหลาม	บ้านพระบาท (หน่อไม้ ไม้เกียะ)	บ้านกาดฮาว
ผักกูด	ไม้ป้าง	บ้านเมืองกะ	บ้านสันป่าตึง
ผักบุ้ง	ผักเสียด	บ้านเล็ก	บ้านห้วยส้มสุก
ผักกาด	ผักล้า	บ้านดง	บ้านเอืยก
ต้นหอมผักชี	ผักแค	บ้านหนองก่าย	บ้านดง
มะเขือเทศ	ผักขี้เหล็ก	บ้านสะลงง	บ้านสันป่าตึง
ชะอม	หลี่บอน	บ้านกาดฮาว	บ้านหนองก่าย
ขมิ้น	ผักเชียงดา	บ้านหนองบัวน้อย	บ้านหนองแขวน
	ผักกุ่มดอง	บ้านสะลงงใน	
	ผักหนอก	บ้านสะลงงนอก	
	ผักป้า		
	ถั่ววัก		
	ปลา		
	ลูกอ๊อด		
	ไข่มดส้ม		